

HŘBITOV JAKO VEŘEJNÝ PROSTOR

Jan Kovář, Martina Peřinková, Naděžda Špatenková a kol.

HŘBITOV JAKO VEŘEJNÝ PROSTOR

Jan Kovář, Martina Peřinková, Naděžda Špatenková a kol.

PAMÁTNÍK SE SCHŮDKY PRO PŘICHOZÍHO, ABY NAVŠTÍVIL ZESNULÉHO

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Jan Kovář

PODĚKOVÁNÍ

Zvláštní poděkování patří panu Janu Hrdličkovi, soudnímu znalci v oboru pohřebnictví, za jeho rady a moudrost, se kterou nám osvětlil mnoho z jeho letitých zkušeností v oboru a za trpělivost, kterou s námi sdílel, abychom se mohli této publikaci plně věnovat a paní Haně Bíbové z Pohřebního ústavu EXCELENT s.r.o. za její obětavost a vstřícnost v hledání odpovědí na to, co se nám nikde nepodařilo najít.

Ing. arch. Jan Kovář
Doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.
PhDr. Naděžda Špatenková, Ph.D.

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Jan Kovář

MÍSTO JAKO ROZTRŽENÉ SRDCE,
KTERÉ OŽIVUJE ÚCTA PROCHÁZEJÍCÍHO

OBSAH

Předmluva	8
Hřbitovy	11
Veřejný prostor	18
Hřbitovy jako veřejný prostor	23
Veřejné a neveřejné pohřebiště	31
Hřbitovy v minulosti	37
Hřbitovy v současnosti	46
Projektování hřbitova	52
Navrhování a rekonstrukce hřbitovů	60
Architektura náhrobu, Vendula Šafářová	70
Hřbitov jako postsekulární prostor, Vladimír Šiler	82
Kouzlo hřbitovů	94
Ateliérová tvorba studentů - konverze hřbitova	112
Závěr	128
Summary	134
Literatura	136
Rejstřík jmenný	140
Rejstřík věcný	142

PŘEDMLUVA

Umírání, pohřbívání a truchlení bylo vždy nedílnou součástí života a lidé se tak dokázali lépe vyrovnat s odchodem svých blízkých. Měli reálnou představu o tom, co je čeká a měli také možnost postupně se loučit s milovaným člověkem, který byl nedílnou součástí jejich života. Smíření s danou skutečností a možnost pobyt na dobře známém místě, kde zesnulý odpočívá, kde leží celé generace blízkých, se pomáhá vyrovnat se s danou událostí a také připravit se na vlastní smrt. Hřbitov byl místem setkávání dobře známých lidí v podobné situaci, což přispívalo ke konejšení bolavé duše. Takové naplnění vycházel pochopitelně ze situace, kdy člověk žil celý život ve stejném místě a téměř nikdy jej neopouštěl.

Stěhování lidí do měst a koncentrace obyvatel ve velkých aglomeracích přineslo řadu změn. Především se hřbitovy přestaly stávat dobré známým místem, kde je možné pobyt se zemřelými. Náhrobky nám nepřipomínají jen osoby blízké, ale ani sousedy, přátele či známé z obce. Míjíme hroby a nečiní nám to pohnutí, dojetí a ani stesk. Někdy je i potíž najít dlouho nenaštívený hrob. Nemáme k tomu místu vztah. Bydlíme daleko od svých blízkých a také od svých zesnulých blízkých. Ztrácíme potřebu toho místa, kde si pohovoříme s prarodiči, rodiči a zklidníme tak svou mysl a načerpáme energii. Dostaneme odpovědi na naše otázky. Odplynou naše trápení.

Je nepochybné, že se hůře než dříve vyrovnané s podobnou situací. Je alarmující, že počty nevyzvednutých uren se stále zvyšují a lidé nechtejí vystrojit ani jednoduchý pohřeb pro své blízké, aby tak napomohli především sobě ke smíření a následnému životu ve vyrovnaní se s osudem. Možná můžeme svými schopnostmi napomoci k znovunalezení blahodárného procesu loučení se s zemřelými a odlehčit tíživý dojem konečna v ne-konečno. Hřbitov by měl být veřejným prostorem, kde je lidem dobré. Jistě potřebujeme si atmosféru vychutnat v klidu, ale současně potřebujeme získat naději v budoucnost a nové zítřky. Právě architektura a ztvárnění prostředí hřbitova je

pro tento účel nezbytná a má velké možnosti napomoci ke kultivaci společnosti také v této oblasti.

Bыло velmi inspirující pracovat se studenty katedry architektury na projektu sanace hřbitova v Ostravě Mariánských Horách. Počáteční obavy z toho, zda bude vůbec možné projekt zahájit, se projevily jako zbytečné. Mladí lidé nemají žádné zábrany v tomto ohledu a naopak chápali zadání jako výzvu a ujali se úkolu s jedinečným zaujetím. Posluchači velmi dobře cítí potenciál takového úkolu a chápou palčivost problému. Zdá se tedy, že hřbitov jako veřejný prostor je vnímán pozitivně a můžeme věřit v jeho rehabilitaci. Právě proto se autoři knihy snažili podat danou látku pozitivně, optimisticky a barevně, aby Vás čtenáře neodrazovala, ale naopak vybídla ke čtení.

Glendalough, Irsko, foto Jitka Kubíčková

Sankt Marx, Vídeň, foto Magdalena Edlová

HŘBITOVY

HŘBITOVY

Hřbitovy jsou zvláštní místa. Do jisté míry jsou zosobněním ne-smrtelnosti, jsou prostorem, kde se setkává minulost a přítomnost, jsou místem, kde doslova kráčejí dějiny a kde se zastavily. Není to jen místo, kde leží mrtví. Je to místo pro naše vzpmínky, emoce, prostor ticha, klidu, ztišení. Už Jan Pauly (1941, s. 30) se vyjadřoval v tom smyslu, že „*hřbitov je poslední místo odpočinku na něm pohřbených, na němž odpočívají bytosti nám drahé, s nimiž spojeny jsme byli za jejich života, k nimž nás váží milé a drahé vzpomínky, kam chodíme se za ně modlit, na ně vzpomínat a udržovat své spojení duševní i po jejich smrti.*“
Pohlížet na hřbitov jako na pouhou instituci hygienickou, kam se ukládají mrtvoly ke zpráchnivění, byl by názor tvrdý, bezcitný a nelidský.“

Hřbitovy jsou nedílnou součástí historického a kulturního dědictví. Přibližují nám způsob života společnosti a její vztah k hodnotám, které zanechaly generace před námi. Jsou to jakási místa kolektivní paměti společnosti, místa, kde mohou lidé vzpomínat na minulost. Pierre Nora (1989) taková místa nazývá „lieux de mémoires“. Jejich hlavním smyslem je zastavit čas, zastavit zapomínání, zvěčnit smrt (zejména v případě hrobů, památníků, mohyl, apod.), materializovat nemateriální (v případě různých rituálů) a zpřítomnit minulost v přítomnosti. Tato místa v podstatě představují rituály společnosti bez rituálů. Jsou to symbolické prvky historického dědictví každé komunity nebo společnosti (srov. Syslová, 2003).

Ačkoliv jsou hřbitovy spojeny s mrtvými, jsou to stavby pro živé a o živých. Hřbitovy nejsou žádná vylidněná města duchů, od pradávna se jedná o prostor pro setkávání – živých i mrtvých, celé komunity. Také dnes plní tuto roli, i když svoji funkci pomalu a postupně mění – stávají se spíše parkem, zahradou, městskou zelení. Nezřídka zůstávají poslední oázou kousku klidu a zeleně uprostřed ruchu měst. Hřbitov je kulturní a tradiční veřejný prostor, místo k zamýšlení a součást městské zeleně (srov. Elias, 1998). Od pradávna hledali lidé na hřbitově ochranu a

spočinutí. Mrtví chtěli odpočívat na věky tam, kde žili, v blízkosti svých živých. Živí hledali v neklidných dobách útěchu a ochranu právě za hřbitovní zdí. Dnes lidé také přicházejí, aby zde vyhledali ochranu. Hřbitov se stále častěji stává místem, kde lidé odpočívají, hledají ticho, prostor k meditaci. Je to místo, kde estéti obdivují krásu skulptur, kde si mladí lidé dávají rande, maminky vozí kočárky, studenti se zde učí... Kdokoliv hledá prostor ke ztišení, na hřbitově ho nalezne.

Hřbitovy se v průběhu času mění... ale něco zůstává, něco, co vytváří prvek stability, jistoty, kontinuity - stoleté náhrobky jsou hmatatelným důkazem, že po nás alespoň něco zbude, že po sobě necháme nějakou stopu, zmínku o naší existenci... alespoň jméno vyryté na náhrobku. Hřbitovy jsou místa, kde se jakoby zastavil čas. Jsou to místa, která si zasluhují zvláštní pozornost a péče, je nezbytné k nim přistupovat citlivě a takto také projektovat a realizovat jakékoli stavební úpravy a architektonické zásahy. Hřbitov je zosobněním trvalých hodnot. Odrazem duchovních hodnot, které navzdory sekularizaci společnosti ve spojitosti se smrtí (a životem potom?) přetrvávají nezřídka i v bezvěrcích. Hřbitov je branou do jiného světa – a to doslova...

Stirling, Skotsko, foto Jitka Kubíčková

Hřbitov Rokytnice nad Jizerou, foto Jiří Špatenka

14

15

Vyšehradský hřbitov při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, foto Magdalena Edlová

16

Vyšehradský hřbitov při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě,
foto Magdalena Edlová

17

VEŘEJNÝ PROSTOR

St. Patrick's Rock, Cashel, Irsko, foto Jitka Kubíčková

VEŘEJNÝ PROSTOR

Veřejný prostor je téma, které je diskutováno nejen v architektuře a urbanismu, ale také ve společenských vědách. Např. sociologie definuje veřejný prostor zpravidla jako takový, do nějž mají všichni za normálních okolností zákonné přístup (Atkinson, 2003; Pospěch, 2013). Podle Lyn Lofland (1989, s. 453) jde o „nesoukromé části městských sídel, kde se setkávají lidé, kteří nejsou jeden druhému osobně známi nebo jsou známi pouze kategoricky.“ Základní charakteristikou veřejných prostranství je jejich sociální heterogenita. Nárok na veřejný prostor mají všichni stejný, ve veřejném prostoru by mělo jít ideálně o „sociální diferenciaci bez exkluze“ (Pospěch, 2013).

Veřejný prostor má svou materiální a nemateriální složku (Matějů, 2003, s. 227). Pokud v souladu s Lyn Lofland vymezíme veřejný prostor s odkazem na interpersonální vztahy, odkazu na materiální složku („části městských sídel“) se nevyhneme.

Platí to ale i naopak - pokud se nad veřejným prostorem zamýší architekt či projektant, zaměřuje všechny své „materiální nástroje“ k jejich praktickému využití, tedy k nemateriální (sociální) interakci mezi budoucími návštěvníky. Pavel Pospěch (2013) poukazuje na to, že prostor je důsledkem aktivity, činnosti – je to „používané místo“. Veřejný prostor nikdy nevznikne na rýsovacím prkně, může vzniknout až ve skutečné interakci lidí, kteří sem přicházejí a potkávají se tady.

Tento druh prostoru, jak se zdá, pomalu mizí. Stále více veřejných zón je nahrazováno soukromými prostory uzavřených komunit či prostory kvaziveřejnými. Všeobecně přístupné městské prostory sice stále existují, jen už nejsou tradičními místy pro setkávání. Jsou to sice otevřené prostory, nikoli však veřejné prostory v pravém slova smyslu. Joanna Erbel (c2008–2010) se domnívá, že upadající kvalita otevřených prostorů jen dále podtrhuje proces individualizace a proces společenského vyloučení. Kvalita všeobecně přístupných prostorů (často označovaných „veřejné prostory“) odráží stávající formy společenských vztahů.

Hřbitov, Rokytnice nad Jizerou, foto Jiří Špatenka

Tyto veřejné prostory ukazují, do jaké míry se lidé individualizují, určují, kdo může být přítomen a viditelný, a naznačují, kdo byl z veřejného diskurzu vyloučen.

Vyšehradský hřbitov při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě,
foto Magdalena Edlová

HŘBITOVY JAKO VEŘEJNÝ PROSTOR

Olšanské hřbitovy, Praha, foto Magdalena Edlová

Vyšehradský hřbitov při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě,
foto Magdalena Edlová

HŘBITOVY JAKO VEŘEJNÝ PROSTOR

Hřbitovy byly a jsou místa určená pro pohřbívání mrtvých těl. Nejsou to však jen odkladiště lidských pozůstatků či úložiště jejich ostatků, nejsou to prostá pohřebiště. K tomu odkazuje i význam latinského slova *cimeterium*, které mělo původně dva významy – pohřebiště a shromaždiště obce, shromaždiště jeho živých i mrtvých, místo, které nahradilo původní římské fórum (srov. Možný, 1990, s. 40; Aries, 2000a, s. 84).

Hřbitovy vždy byly skutečným veřejným prostorem v sociologickém slova smyslu. Byly přístupné všem, otevřené veřejnosti. Pozůstalí je často a hojně navštěvovali, pečovali o hroby a vzpomínali na své zemřelé. V symbolickém slova smyslu jsou tak hřbitovy místem setkání přítomnosti a minulosti, živých a mrtvých. Byly místem, kde se mohli scházet a společně trávit čas lidé různých věkových skupin, společenských tříd, pohlaví a ras. Tato „demokracie“ se svým způsobem dotýkala i mrtvých – na hřbitovech byli pochováváni bohatí i chudí, lidé různého věku, pohlaví, světonázu či životního stylu.

Základním rysem hřbitova v minulosti byla polyfunkčnost. Hřbitovy nebyly pouze místem vyhrazeným mrtvým, byly to také prostory pro živé. Bylo to skutečné centrum společenského života středověké komunity. Byly to prostory hojně navštěvované a dokonce i obývané. Hřbitov plnil mnoha funkcí - sloužil jako hlavní náměstí, tržiště, shromaždiště, poskytoval lidem útočiště, vhodné místo pro žebrotu, provozování svého řemesla i bydliště. Ivo Možný (1990, s. 40) v této souvislosti cituje Philippa Ariése (1982, s. 64-65): „Hřbitov sloužil jako fórum, jako veřejné prostranství i jako tržiště, kde se všichni členové farnosti mohli procházet, společensky stýkat a shromažďovat: zde provozovali své věčné i časné obchody, hráli své společenské hry a tu se také často odehrávala jejich milostná dobrodružství. Středověcí autoři si byli vědomi veřejného charakteru hřbitova a poukazovali na rozdíl mezi „locus publicus“ jejich doby a „loci solitarii“ pohanských hrobů. Auguste Bernard, expert na pohřební poplatky ve středověku, píše, hřbitov byl „tím nejrušnějším,

nejhlučnějším, sociálním životem nejčileji kypícím a komerčně prosperujícím místem každé vesnice i městské komunity. Kostel zastupoval dnešní radnici a hřbitov hlavní náměstí v časech, kdy nebylo jiných veřejných prostranství mimo úzké uličky středověkých osad a jiného místa pro shromáždění přátel v době, kdy obytné domy byly příliš malé a přeplněné.

Rozlišování struktury a funkce je vhodné při popisu jakéhokoliv veřejného prostoru. Právě vztah struktury a jejích funkcí se v historii pohybívání silně proměňoval. Pro moderní dobu je typické oddělení „světa živých“ a „světa mrtvých“. Smrt je vytěsněna z vědomí lidí, z našich životů, odsunuta, ze společnosti, z veřejného prostoru. Philippe Ariés (2000) tuto historickou etapu specifického postoje ke smrti nazývá *smrt neviditelná*. Původní stará pohřebiště v sídelních centrech zanikají, aby ustoupila expandující zástavbě. Hřbitovy jsou situovány mimo město, obehnány vysokou zdí, uzamykány, hlídány policií nebo bezpečnostní agenturou. Hřbitovy tak v mnoha ohledech přestávají plnit funkci veřejného prostoru v pravém slova smyslu. Ono „veřejné“ je výrazně limitováno. Hřbitovy se tak jako tradiční veřejný prostor začínají jevit jako něco nepřirozeného a nesamozřejmého, či dokonce problematického. Svoji roli sehrála nejen privatizace, kdy je v důsledku soukromých zájmů přímo ohrožena demokratická povaha přirozeného veřejného prostoru (srov. Benerjee, 2001; Pospěch, 2013). „Demokracie veřejného pohřebiště“ přestává platit nejen pro mrtvé, vznikají speciální hřbitovy pro bohaté či VIP, ale také pro živé - bezdomovci a žebráci jsou z hřbitovů vykazováni, hlučící a hrající děti napomínány, milenci upozorňováni na nevhodné chování. Smrt přestává být veřejným tématem a hřbitovy přestávají být opravdovým veřejným prostorem. Není to místo, kde by se dnešní lidé chtěli scházet. Smrt a vše, co s ní souvisí, je nyní vnímáno jako nanejvýš intimní, privátní věc. Je to především odraz civilizačních procesů v současné společnosti – individualizace, privatizace, sekularizace a specializace (srov. Přidalová, 1998; Špatenková, 2014).

Jak se mění postoje ke smrti ve společnosti, mění se i vztah lidí ke všemu, co s ní souvisí, tedy i k hřbitovům. Ivo Možný (1990) připomíná, že „*tak, jako ležel hřbitov v centru každé obce, smrt byla centrem života. Změnilo se to docela nedávno, vesničky shromážděné kolem hřbitova ještě stojí. Ale cesty mezi hroby jsou dnes prázdné, v nedělní odpoledne potkáte na nich už jen staré ženy. Středem sociálního života se stalo nákupní středisko a pro muže hospoda. Mrtví dál nežijí mezi námi, smrt zabs-traktněla. Živí si žijí, na smrt nemyslí.*“

To, že by mohly být hřbitovy zcela zlikvidovány jako veřejný prostor, je nanejvýš kontraproduktivní. Proč nevyužít hřbitovy (staré, zrušené, ale i nové budované) jako (staro)nový (post)moderní veřejný prostor odpovídající potřebám současného člověka? Smrt sice děší. Na druhé straně ale fascinuje a přitahuje. Paradoxně se tak některé hrobky (např. Tádž Mahal) či hřbitovy (Slavín na Vyšehradě v Praze, pařížský Pere Lachaise apod.) stávají vyhledávaným turistickým cílem a rozvíjí se dokonce tzv. funerální turistika.

Již Norbert Elias (1998) napsal, že „*by bylo jistě krásné, kdyby místa vzpomínek na mrtvé byla skutečně zařízena jako park pro živé – klidný, zelený a kvetoucí ostrov v hluku hektické každodennosti.*“ Současně si však uvědomuje, že tento koncept narází především na hluboce zakořeněné předsudky a myty, kterými jsou „poslední věci člověka“ stále obestřeny. „*Pokud by to měly být skutečně parky pro živé, kde by dospělí bezstarostně pojídali svačinu a děti by si směly volně hrát. Někdy dříve to snad bylo možné, dnes to však zakazuje sklon k teatrálnosti, tendence vyhánět žert a smích z blízkosti mrtvých jako něco nepatřičného – symptomy napůl nevědomé snahy živých od mrtvých se distancovat a vykázat tuto trapnou stránku lidské animality pokud možno co nejdál za kulisu normálního života. Děti, jež by snad chtěly skotačit kolem hrobů, by byly hlídáci ...napomenuty, že nemají dost úcty k mrtvým. Když ale lidé zemřou, nevědí ni o tom, zda s nimi živí zacházejí s úctou nebo ne. Také slavnostní atmosféra, do níž se halí pohřby a hroby, představa, že kolem*

hrobů musíme chodit potichu, že na hřbitově máme mluvit polohlasně, abychom nerušili mrtvé, to všechno jsou základní formy distancovanosti od živých, prostředky, jak udržet pocitované ohrožení, plynoucí z blízkosti mrtvých, v bezpečné vzdálenosti od žijících. Jsou to živí, kdo požadují úctu k mrtvým, a mají proto své důvody. Patří k nim úzkost ze smrti a z mrtvých...“

(Elias, 1998, s. 30-31)

Hřbitov, Irsko, foto Jitka Kubíčková

Hřbitov, Salzburg, foto Martina Peřinková

VEŘEJNÉ
A NEVĚREJNÉ
POHŘEBIŠTĚ

VEŘEJNÉ A NEVEŘEJNÉ POHŘEBIŠTĚ

„Veřejnost“ hřbitova podtrhuje i zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pohřebnictví“), který nabyl účinnosti dne 1. ledna 2002. Tento zákon kromě jiného definuje správu veřejných a neveřejných pohřebišť, podmínky pro zacházení s lidskými pozůstatky a ostatky, práva a povinnosti související s provozováním pohřební služby, prováděním balzamací a konzervací lidských pozůstatků a provozování krematorií. Zákon o pohřebnictví dělí pohřebiště na veřejné a neveřejné. **Veřejným pohřebištěm** se podle § 2 odst. d) rozumí prostor určený k pohřbení lidských pozůstatků nebo uložení zpopelněných lidských ostatků. Na tomto prostoru jsou umístěny hroby a hrobky, kolumbária nebo úložiště jednotlivých uren, mohou zde být rozptylové či vsypové loučky, nebo jejich kombinace. Podle § 17 odst. 1 může být veřejné pohřebiště zřízeno jen na pozemcích ve vlastnictví obcí, církví nebo náboženských společností. Provozování veřejného pohřebiště je podle § 16 odst. tohoto zákona službou ve veřejném zájmu zajišťovanou obcí v samostatné působnosti nebo registrovanou církvi nebo náboženskou společností. Nemůže-li obec zajistit provozování veřejného pohřebiště v územním obvodu své působnosti, je povinna zajistit provozování veřejného pohřebiště v jiné obci v okolí na základě dohody s provozovatelem pohřebiště.

Veřejný charakter pohřebiště v tomto případě znamená, že je to „prostor otevřený k pohřbení všech osob bez ohledu na jejich náboženskou víru, státní příslušnost či jiné charakteristiky.“

Naproti tomu **neveřejná pohřebiště** (nejčastěji židovské hřbitovy, ale také řádová pohřebiště) jsou zařízení určená výlučně pro uložení lidských pozůstatků a ostatků reholních řádů nebo kongregací, uzavřených společenství (zejména příbuzenských) a příslušníků registrovaných církví a náboženských společností, jejich vnitřní předpisy a obřady neumožňují ukládání lidských pozůstatků nebo ostatků na veřejném pohřebišti.“ (Olga Nešporová, 2013, s. 236) Neveřejná pohřebiště nejsou zpravidla

Olšanské hřbitovy, Praha, foto Jan Kovář

veřejnosti běžně přístupná. Maria Stejskalová (in Stejskal, Šejvl, 2011, s. 36) ovšem poukazuje na to, že ona nepřístupnost není absolutní. Je-li např. neveřejné pohřebiště kulturní památkou, je přístup určitým způsobem zajištěn.

V roce 2006 se podle evidence nacházelo na území České republiky celkem 5 522 veřejných pohřebišť a 266 neveřejných. Jejich seznam publikovali Vojtěch Eliáš a Tomáš Kotrlý a kolektiv (2006).

Hřbitov, Chorvatsko, foto Jiří Špatenka

36

Hřbitov, Rokytnice nad Jizerou, foto Jiří Špatenka

37

Zentralfriedhof, Vídeň, foto Magdalena Edlová

HŘBITOVY
V MINULOSTI

Projektování hřbitova. Jan Kovář, 2012

Hřbitov, Rokytnice nad Jizerou, foto Jiří Špatenka

HŘBITOVY V MINULOSTI

Hřbitovy jsou tak staré jako lidstvo samo a měly již od nejstarších dob svá práva u všech národů. Pohlíželo se na ně vždy a všude s určitou vážností a úctou a byla jim vykazována zvláštní vybraná místa, která měla polohu odpovídající jejich charakteru. Už staří Římané pohřbívali své mrtvé za městem (*extra muros*). Pohřbívání uvnitř hradeb (*intra muros*) bylo nemyslitelné a zakazovala to 10. tabule Zákonů dvanácti desek (Leges XII tabularum). Toto nejstarší sepsání zvykového práva pochází z let 451-450 př. Kr. Proto se veškeré hřbitovy, ať už inhumacní nebo cinerační nacházely za hradbami. Hřbitovy, ale i nákladné rodinné hrobky (tzv. mauzolea) zřizovali Římané při konzulárních silnicích (Pojsl in Špatenková a kol., 2014). Tato praxe byla zachovávána prakticky až do konce 8. století, kdy se „mrtví začali stěhovat do středu sídlišť přitahováni nejprve ostatky svatých. Mělo se za výhodné ležet co nejbliže mučedníka či svatého patrona, jenž může být na onom světě pro hříšného nebožtík mocným přímluvcem. Začalo se tedy pohřbívat v bazilikách, vybudovaných nad hroby světců. Později pak ve všech kostelích. Všichni se snažili získat místo v chrámu, co nejbliže oltáři,“ píše Ivo Možný (1990, s. 38). Prostory uvnitř kostelů ale brzy přestaly stačit, proto začali být zemřelí pohřbíváni kolem kostela, na kostelním dvoře. A tak se ocitli „mrtví mezi živými“ a jejich svety se propojily. „V kostele shromažďovali se živí členové církve, na hřbitovech kolem kostelů se ukládala těla zemřelých členů církve, jichž rovy živí zdobili, na nich svítili, u nich se modlivali a na ně vzpomínali,“ (Pauly, 1941, s. 7). To, že byl hřbitov v centru obce, mělo ovšem jeden podstatný důsledek – jeho kapacita byla brzy naplněna a protože byl obklopen další zástavbou, nebylo možné ho dále rozšiřovat.

Vždy byly ovšem přísně rozlišovány mrtvoly „běžné“, které mohly být pochovány obvyklým způsobem na tradičních místech, a „epidemické“, na která se vztahovala zvláštní separační pravidla. Škodlivá „epidemická“ těla byla pochopitelně vykazována mimo obydlená místa – tak byl založen např. morový hřbitov v Praze na Olšanech. Středověké epidemie vůbec zásadně ovlivnily způsob pohřbívání. Velké množství zemřelých v relativně krátkém čase vedlo k založení hromadných hrobů, které nezřídka zůstávaly otevřené. „*Hromadný hrob, do jakého byl pohřben ještě Mozart, byla otevřená šachta, asi pětkrát šest metrů široká, hluboká osm až deset metrů. Než se zcela naplnila, pojala v krajním případě až tisíc pět set mrtvých,*“ (Ivo Možný, 1990, s. 39). Podrobně popisuje tuto pohřební praxi také Philippe Ariés (2000a, s. 77-78). Na každém hřbitově byl trvale jeden společný hrob otevřený, někdy i dva. Po několika letech (nebo měsících), když se naplnily, byly přikryty a další šachta byla vykopána poblíž, v té části hřbitova, která odpočívala nejdéle. Tyto šachty pak byly zpravidla jen povrchně zakryvány zemí a říkalo se, že během chladných zim vlkům a toulavým psům nedalo moc práce, aby se do nich dostali – stejně jako zlodějům mrtvol, kteří v osmnáctém století zásobovali amatérské anatomy. Takový způsob pohřbívání byl ovšem posléze zakázán.

Osvícenský apel na hygienu souvisejí i se snahou Josefa II. (nařízení z 23. srpna 1784, vyhlášené v Čechách 2. září) přesuňout všechny hřbitovy mimo obydlená sídla, za městské hradby a okraje vesnic, daleko od lidských obydlí. Hřbitovy se začaly zřizovat nejméně čtvrt hodiny chůze od posledního obytného místa, každý hřbitov měl být povinně obehnán zdí – další symbolické oddělení světa mrtvých od světa živých. Bylo také doporučeno situovat hřbitov tak, aby větry od něj nevály směrem k zástavbě. Optimálně měla být přinejmenším strana situovaná k obydlení osázena vysokými topoly, nejlépe by se však mezi hřbitovem a městem, příp. jiným sídlem, měl nacházet les, kopec nebo alespoň řeka. Důvodem takových opatření byla představa

hřbitova jako místa „špinavého“, nečistého a nebezpečného, ohrožujícího živé výparů rozkládajících se mrtvých těl. Daniela Tinková (2011, s. 35) cituje Johanna Petera Franka, který na začátku 19. století tvrdil, že „*osmnáctému století náleží ta čest, že ze sebe setráslo ten nejnechutnější předsudek, podle něhož se na základě špatně pochopených náboženských pojmu zřizovaly hroby mrtvých nikoli jen mezi lidskými přibytky, a to dokonce i v jinak lidnatých, beztak už nezdravých městech, ale dokonce v kostelech samých, takže živí dýchali vzduch znečištěný mrtvolním zápachem.*“

Segregace zemřelých v osvícenské době ovšem nesouvisela jen s požadavkem na „hygienizaci veřejného prostoru“, hlavním důvodem k likvidaci hřbitovů ve městech byly především důvody urbanistické. Přes veškerou racionální argumentaci to však nebylo jednoduché. Zakládání hřbitova v dostatečné vzdálenosti od sídel totiž narází na řadu praktických problémů. Ivo Možný (1990, s. 38-39) připomíná, že nikdo nechtěl pospíchat se založením nového hřbitova na dosud nezastavěné parcele rozšiřujícího se města. Bylo to do jisté míry pochopitelné, farníci nechtěli být pohřbeni jinde, daleko od svých předků, „*chtěli ležet vedle svých blízkých, chtěli zůstat se svými předky.*“ Také Jan Pauly poukazoval na to, že je-li hřbitov příliš vzdálen od sídel, prodražuje se nejen samotné pohřbívání, ale komplikuje se také návštěva hřbitova pro pozůstalé. Píše: „*nemají se dovolovati nové stavby v bezprostřední blízkosti hřbitova. Zajímavé jest, že skoro všude, kde se hřbitov nový postavil v určité vzdálenosti od obce, stále a stále nové stavby se k němu přibližovaly, až jej s městem spojily a novou ulici vytvořily. Hřbitov jest pro mrtvé sice, ale živí se k němu táhnou z různých důvodů*“ (Pauly, 1941, s. 23).

Nakonec se ale ukázalo, že plošný přesun hřbitovů mimo sídla je nereálný. Jako nejčastější důvod se uváděl nedostatek financí – nemajetnost obyvatel dané obce, chudoba (resp. neochota) církve zřizovat nějaký nový hřbitov a podstatným argumentem byla také absence vhodného „volného“ obecního pozemku v okolí

obce. Často se argumentovalo nevhodností terénu, který by odpovídalo daným předpisům, aby se posléze dospělo k tomu, že nevhodnější je umístění vedle hřbitova stávajícího. Otázkou je, do jaké míry to byly důvody objektivní (Tinková, 2011, s. 49). Zásadním momentem v historii pohřebnictví a pohřívání bylo rozšíření kremace jako preferovaného způsobu pohřívání ve 20. století. S tím souvisela také nová architektonická výzva: projektování krematorií a (vy)řešení otázky, jak a kde následně uložit zpopelněné lidské ostatky. Objevují se urnové háje, urnové/popelnicové pohřebiště a kolumbária. S rostoucí popularitou kremace se tak zásadně mění i charakter hřbitovů.

Hřbitov, Bonifacio, Korsika, foto Martina Peřinková

Glendalough, Irsko, foto Jitka Kubíčková

St. Patrick's Rock, Cashel, Irsko, foto Jitka Kubíčková

HŘBITOVY V SOUČASNOSTI

Zentralfriedhof, Vídeň, foto Magdalena Edlová

Vyšehradský hřbitov při kostele sv. Petra a Pavla na Vyšehradě,
foto Magdalena Edlová

HŘBITOVY V SOUČASNOSTI

Hřbitov je „rituálně-architektonická událost“, která působí nejen na zrak návštěvníků tohoto místa, ale zahrnuje také fyzickou paměť a vnímání okolí (srov. Davies, 2007). Tím, jak pozůstalí navštěvují hroby a vzpomínají na hřbitově na své zemřelé, vzniká nová afinita mezi lidmi a vzpomínkovým místem a nadějí. Právě na hřbitově totiž dochází k prolínání lokality (místa) a sentimentu (pocitu). Hřbitovy pak Douglas James Davies (2007) považuje za místa naděje a na základě rozlišení věčné, vnitřní a přírodní naděje, ustanovuje tři ideální typy hřbitovů coby vzpomínkových míst:

- tradiční hřbitov,
- soukromé umístění zpopelněných ostatků
- a uložení v přírodě.

Tyto tři druhy hřbitovů v podstatě odráží současné trendy v po-hřbívání. První typ hřbitova zahrnuje v podstatě všechny „**klassické**“ hřbitovy s hroby, které dříve výrazně odrážely sociální postavení zemřelého. Norbert Elias (1998, s. 28) ale emocionální význam hrobů zpochybňuje: „*Ve vědomí může zůstat vzpomínka na zemřelého čerstvá a živá; význam mrtvol a hrobů jakožto ohniska těchto pocitů je však dnes nepatrný. Michelangelova Pieta, truchlící matka s mrtvým synem v náručí, zůstala srozumitelná coby umělecké dílo, jako skutečná událost je však sotva představitelná.*“ „*Hroby vycházejí z módy,*“ konstatuje Michael Kerrigan (2008, s. 180). Dnes je jednoznačně preferována kremace. Zpopelněné lidské ostatky mohou být posléze umístěny do kolumbária, nebo mohou být uloženy do hrobu i na „tradičním“ hřbitově. Jinou možností nakládání s popelem je rozptyl (např. na rozptylové loučce hřbitova), případně vsyp. Kolumbária stejně jako hroby představují architektonické události s historií. Tyto „zahrady vzpomínek“ byly, resp. jsou součástí krematorií nebo hřbitovů a obvykle „*byly krásně rozvrženy a pečlivě udržovány. Většina lidí byla s tímto výběrem docela spokojena,*“ (Kerrigan,

tamtéž). Dnes si pozůstalí stále častěji odnášejí urnu s popelem k mnohem **osobnějšímu uložení**, než jaká představují kolumbária či hřbitovy. Mohou si urnu uložit na zahradě či na nějakém oblíbeném místě zemřelého, ponechat si ji doma nebo mohou popel rozptylit. Rozptyl popela na trávník nebo jinde byl nejprve v první polovině 20. století zakázán, aby se v druhé polovině 20. století stal „nejpokrovějším“ uložením ostatků zemřelých (Nešporová, 2013, s. 231), přičemž není nezbytné, aby místem tohoto rozptylu byl nutně nějaký hřbitov.

Třetí typ pak představuje tzv. **zelený pohreb**, resp. eko-pohreb, který se v našich podmínkách zatím příliš nevyskytuje. Trend ekologických pohřbů je relativně novým fenoménem, který vznikl v Anglii v 90. letech. Pro ekologické pohřby je typické, že se na hrob místo náhrobního kamene vysazují stromy jako živé památníky. Postupným vysazováním stromů tak vznikají památeční lesy. Při jejich sázení se používají místní druhy a v péči o hřbitovní zeleň se uplatňují přirodě blízké postupy, podporující druhovou rozmanitost. V zahraničí jsou zakládány také hřbitovy luční, kde se sázejí pouze luční květiny, které se ručně kosí. Na některých přírodních hřbitovech se pohřbívají celá těla, aby se předešlo negativní ekologické zátěži spojené s kremací, na jiných se ukládá i popel. To je případ německých *Friedwaldů*, kde se zpopelnění lidské ostatky ukládají ke vzrostlým stromům. Aby se zachoval přírodní vzhled místa, bývá na přírodních hřbitovech omezeno donášení květin či zapalování svíček. Místo náhrobků jsou zde obvykle jen drobné cedulky se jmény umístěné na stro mech, na kamenech v trávě, lavičkách či třeba ptačích budkách (Dobešová, 2012).

Přírodní pohřebnictví nabývá v zahraničí rychle na oblibě. Reprezentuje tak určitý měnící se postoj společnosti ke smrti a nabízí přívětivější pohled na smrt, protože nahlíží smrt v kontextu přírodních proměn. Ekologický výkladový rámec smrti (Davies, 2007) ji dovoluje vnímat jako přirozenou součást života přírodního i lidského. Smrt hraje v přirodě nezastupitelnou roli

– vytváří místo novému životu. Rostliny odumírají a uvolňují místo dalším, připravují půdu pro další a poskytují živiny pro jejich růst. Ekologické pohřebnictví ctí tento životodárný princip smrti – dovoluje, aby se lidské tělo vrátilo do země a s každým pohřbem vzniklo místo pro přírodu – pro život stromu či lučních květin. Tyto rostliny pak získávají zvláštní ochranu – díky úctě k zemřelým nebudu památeční louky a lesy ohroženy poškozením nebo dokonce likvidací. Přírodní pohřebnictví tak nejen respektuje požadavky na osobní rozloučení pozůstalých se zemřelým, stává se také neobyklým nástrojem ochrany přírody (Dobešová in Špatenková, 2014).

Rozvoj přírodního pohřbívání je u nás výrazně omezen stávající legislativou, přesto se tento trend začíná prosazovat a již brzy je možné očekávat takové první *Lesy vzpomínek*. V přírodním pohřebnictví se navzájem snoubí a podporuje úcta k přírodě a úcta k zemřelým. Určitou touhu po spojení s přírodou prezentují v našich podmínkách i tzv. lesní hřbitovy nebo přírodní urnové háje, které však nenaplnějí v pravém slova smyslu požadavky ekologického hřbitova. Jedná se de facto o tradiční hřbitovy a kolumbária umístěná v lese (např. Lesní hřbitov ve Zlíně).

Melrose Abbey, Skotsko, foto Jitka Kubíčková

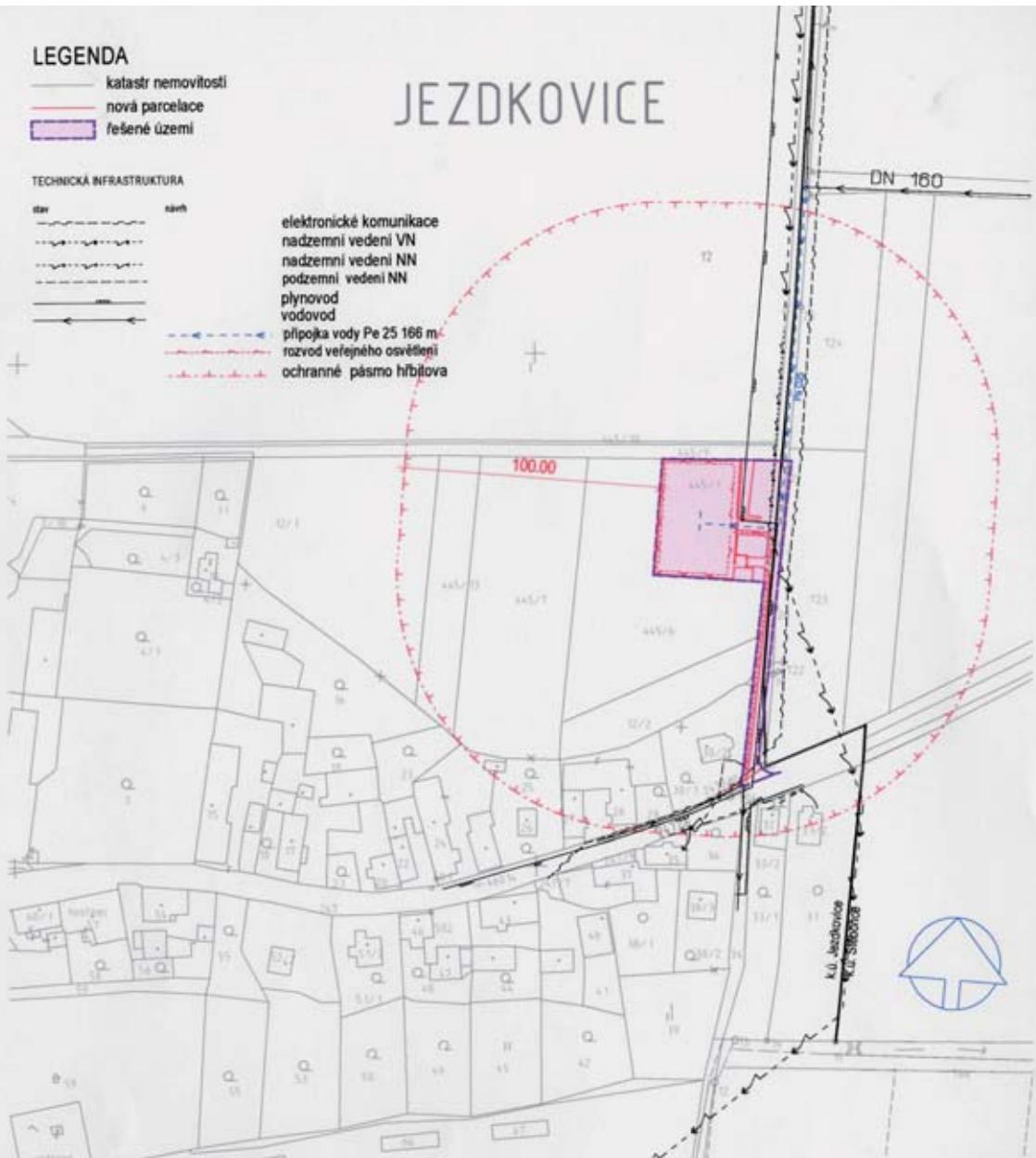
PROJEKTOVÁNÍ HŘBITOVA

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Magdalena Edlová

LEGENDA

- katastr nemovitosti
- nová parcelace
- fešené území

JEZDKOVICE

Územní studie obecního hřbitova v Jezdkovicích, situace širších vztahů, Jan Kovář 2013

PROJEKTOVÁNÍ HŘBITOVA

Jakákoliv architektura, způsob jakým člení prostor, se vždy řídí účelem a cílem, ke kterému má sloužit. Cílem hřbitova je mimo jiné působit na pozorovatele a návštěvníky esteticky a emocionálně, proto by měl tento prostor vždy navozovat prožitek úcty a piety k zemřelým. Rozhodně by to ale nemělo být místo, které působí tísnilivě. Už Josef Vaněk (1940, s.4) apeloval na to, že hřbitov a jeho úprava má „*působiti přitažlivě na návštěvníky, tj. aby se tam necítili jako na tragickém, pochmurném pohřebišti, nýbrž jako by byli v příjemné, pěkné zahradě.*“ Na hřbitově by tak podle něj neměl být jen kámen, který potom v množství působí tísnilivě, ale také dostatek zeleně a květinové výzdoby, aby zde návštěvníci našli uklidnění a osvěžení. Hřbitov by podle jeho mínění měl spíše navozovat pocit „zahrady zesnulých“.

Novodobé hřbitovy musí vyhovovat všem současným požadavkům. To všechno klade na architekturu a projektování hřbitovů specifické požadavky, které mohou být mnohdy i ambivalentní. Hřbitov na jedné straně představuje veřejný prostor a má symbolizovat věčnost, duchovno a spiritualitu. Propojenost se spiritualitou podtrhuje umístění starých hřbitovů vedle kostelů, synagog nebo jiných staveb náboženského určení. Dominantou hřbitova býval vždy velký kříž a také náhrobky nesly křesťanskou symboliku. Se sekularizací společnosti se tato symbolika z hřbitovů vytrácí, protože se předpokládá, že tyto prostory využívají i lidé, kteří se nehlásí k žádné církvi nebo náboženské společnosti. Také rozpylové a vsypové loučky bývají upraveny velmi neutrálne, jsou posekány, nenesou žádné náboženské, ani jiné symboly (srov. Nešporová, 2013, s. 238) a řád pohřebiště zpravidla neumožnuje, aby na ně návštěvníci pokládali květiny, věnce nebo jakékoli osobní věci. Svíčky případně mohou umístit pouze na místech k tomu určených. Celková koncepce hřbitovů, ostrá pravoúhlost, strohost a „betonovost“ kolumbárií a hrobů vytváří dojem chladu, nevstřícnosti a nevlídnosti. Hřbitovy by ale na druhé straně měly být prostorem pro ztištění a vzpomínky, měly by vyvolávat pocit bezpečí a soukromí a tomu by mělo odpoví-

dat i členění hřbitova, včetně určité možnosti uzavření jednotlivých pohřebních oddělení, výběru zeleně a začlenění ostatních architektonických prvků (např. smuteční síně, technických prostor apod.) do celkového rázu daného prostoru. Při projektování či při jakémkoliv rozšiřování a úpravě hřbitovů je potřeba vždy postupovat plánovitě a programově, aby i s odstupem let byl tento prostor nejen funkční, ale i útulný a splňující veškeré estetické nároky.

Hřbitovy nemohou být zakládány nahodile. Jejich umístění a výběr místa je regulováno územním plánem a musí být respektovány nejen nároky hygienické, ale také provozně ekonomické, dopravní, včetně nároků na estetiku a pietu místa. Při plánování hřbitova, resp. pohřebiště je třeba se řídit platnými právními normami zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) a zákona č. 256/2001Sb, o pohřebnictví a o změně některých zákonů. Požadavky na zakládání pohřebiště lze stanovit určitými pravidly vyplývající ze zásad územního plánování obcí. Umístění stavby musí být v souladu s vydaným územním plánem formou opatření obecné povahy a územním rozhodnutím, které je ukončením územně plánovacího procesu. Pro pohřebiště musí být zvoleno místo, vyhovující hygienickým a pietním požadavkům, stranou prašného, hlučného a zapáchajícího provozu, pokud možno na závětrné straně obce a na území esteticky působivém. Výhodné je napojení na přírodní území obce, zvláště na lesní prostory, přestože platný zákon o pohřebnictví nebrání ani tomu, aby byly hřbitovy zakládány uvnitř zástavby.

Hřbitov by měl být účelně napojen na síť hromadné místní dopravy, ale zároveň v dostatečné vzdálenosti od rušivých komunikačních uzlů a spojů. Pro návštěvy pozůstatých je třeba zajistit dostatečné parkovací plochy s přístupem pro seniory a handicapované (Projektování místních komunikací ČSN 73 61 10).

Ochranné pásmo okolo veřejných pohřebišť se zřizuje v šíři nejméně 100 m od obytné zástavby (§ 17, odst. 2 zákona

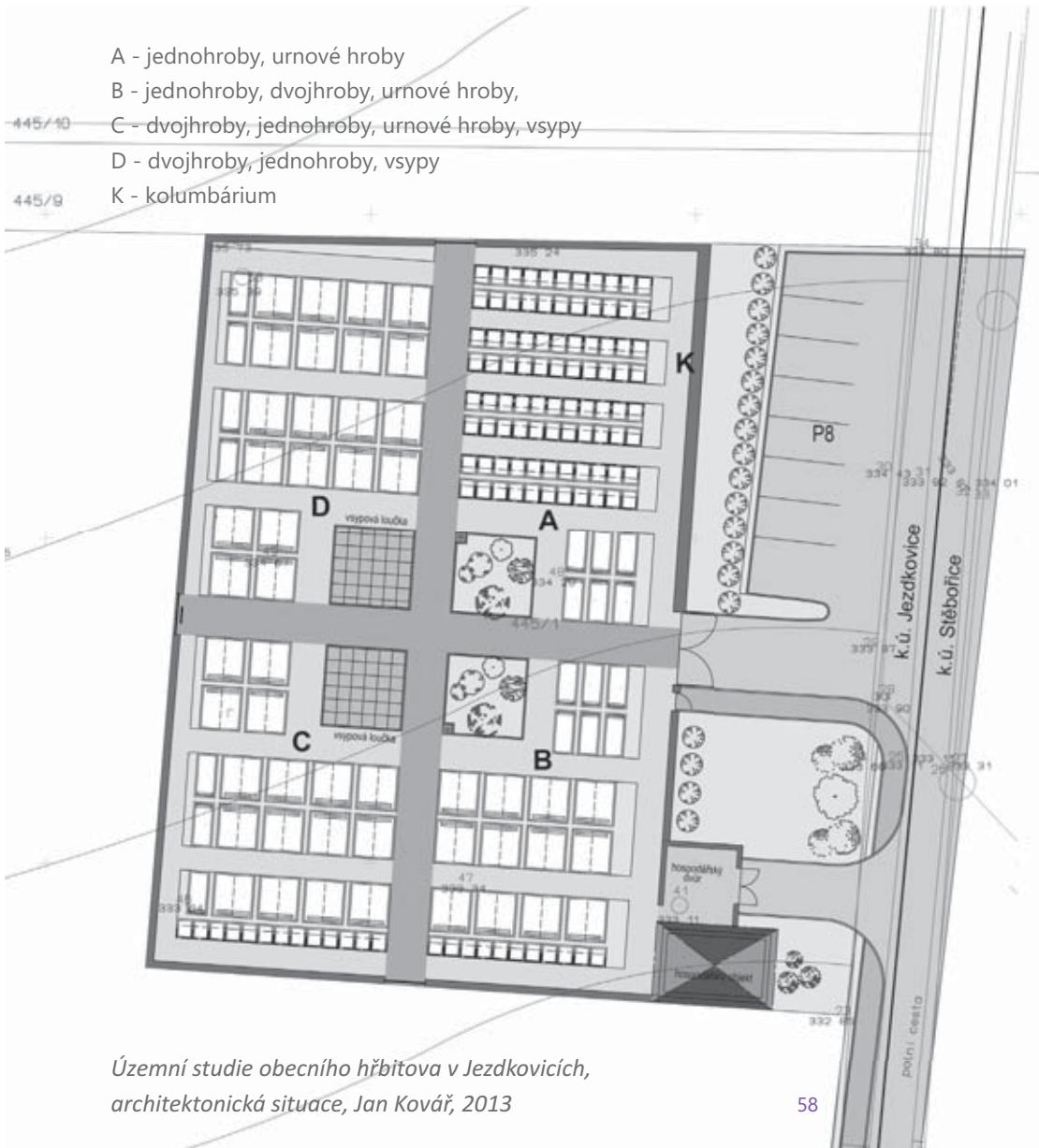
256/2001Sb. o zřízení ochranného pásmo). Pro zřízení pohřebiště je třeba povolení hygienika na základě provedení hydrogeologického průzkumu (§ 17 odst. 1 o povinnosti předložit hydrogeologický posudek):

- posouzení vhodnosti pozemku pohřebiště s pohříváním do hrobů k tomuto způsobu pohřívání (§ 17);
- předložení návrhu tlecí doby, která je na základě výsledků hydrogeologického průzkumu určena (§ 18);
- posouzení, zda provozem veřejného pohřebiště nedojde k ohrožení vodního hospodářství (§ 23).

Vyžaduje se lehká vzdušná a propustná zemina, s hladinou podzemní vody nejméně 2500 mm pod povrchem (tj. min. 500 mm pod dnem hrobu) a přiměřená vzdálenost zdrojů pitné vody od pohřebiště (určí hygienik). K dalším požadavkům patří dobrá volba terénu, nejlépe mírně vyvýšeného s dobrou možností od toku povrchových a podzemních vod mimo inundační území. V návrhu pohřebiště musí být dle místních podmínek umožněny všechny způsoby pohřívání, včetně tzv. progresivních způsobů pohřívání (vsypové a rozptylové loučky). Přestože není tento požadavek vznesen, mělo by být s těmito způsoby pohřívání počítáno u rezervních ploch pro jejich budoucí využití. Vzhledem k tomu, že obraz hřbitova ovlivňují hmota náhrobků a poměry mezi volnými plochami hrobových míst a plochami obsazenými hroby, je nutné v projektu určit jejich limitující faktory prostorové regulace týkající se rozměru a materiálu. Návrh musí splňovat požadavky správce hřbitova umožňující jeho jednotnou evidenci a plynulou údržbu, včetně vhodných pomocných prostorů, která nebudou rušit klid a pietu pohřebiště. Oplocení pohřebiště musí být funkční a estetické zajišťující především možnost uzavření celého prostoru hřbitova. Vegetační úpravy hřbitova by měly být navrženy tak, aby byly v kontextu daného místa v návaznosti na půdní a klimatické podmínky.

Zřizování nových a rekonstrukci starých hřbitovů by měla být věnována značná pozornost, protože vzhled a uspořádání hřbitovů podává nejen obraz o vztahu současné společnosti k zemřelým, ale je vždy odrazem kultury daného národa.

- A - jednohroby, urnové hroby
- B - jednohroby, dvojhroby, urnové hroby,
- C - dvojhroby, jednohroby, urnové hroby, vsypy
- D - dvojhroby, jednohroby, vsypy
- K - kolumbárium

Územní studie obecního hřbitova v Jezdkovicích,
architektonická situace, Jan Kovář, 2013

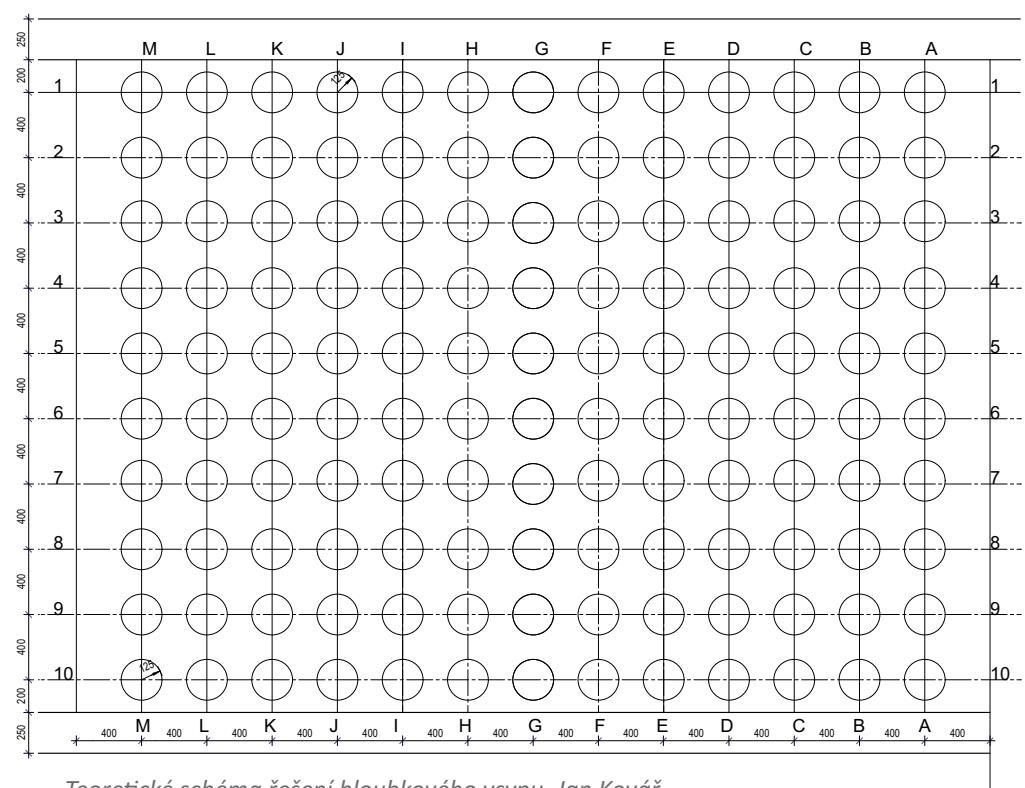
Rozšíření hřbitova ve Fryčovicích od Kamila Zezuly, foto Kamil Zezula

NAVRHOVÁNÍ A REKONŠTRUKCE HRBITOVU

Hřbitov, Voss, Norsko, foto Martina Peřinková

NAVRHOVÁNÍ A REKONSTRUKCE HŘBITOVŮ

Teoretické schéma řešení hloubkového vsypu, Jan Kovář

V procesu zpracovávání návrhu územního plánu na základě schváleného zadání se obvykle vychází z průměrného typologického údaje tří až pěti metrů čtverečních na jednoho obyvatele, včetně cest, zeleně a ostatních ploch. Dle Václava Vejrocha (1977, s. 46) je pohřbívací plocha (Pp) odvislá na výhledovém počtu obyvatel sídla (O), na procentu úmrtnosti za rok (Ú = 1-1,5%), na druhu a průměrné velikosti hrobu (H = 3 – 3,6m²) a délce pohřbívacího cyklu (C = 10 – 30let). Vypočítá se podle vzorce: $Pp = O \times \frac{\bar{U}}{100} \times C \times H$. Výsledek stanoví v ha pohřbívací plochu, která je součástí celkové plochy a musí být doplněna plochami zeleně, komunikací apod. Celková plocha pohřebiště Pc včetně zeleně, cest a ostatních zařízení se vypočítá dle vzorce tak, že se pohřbívací plocha Pp vynásobí koeficientem K (2 – 5), tj. $Pc = Pp \times K$. Pohřbívací plán představuje v případě pohřebiště pravidelného 30 – 50% pohřbívací plochy, na zeleň a cesty počítáme 50 – 70% plochy, (tj. K = 2 – 3). Pohřbívací plán pohřebiště nepravidelného představuje 20 – 30% pohřbívací plochy parkového nebo lesního typu, na zeleň a cesty zde počítáme 70 – 80% plochy, (tj. K = 3 – 5). Hrob pro dospělé má rozměry 2700 x 1250mm, dvojhrob 2700 x 2500mm a hrob dětský pak 1400 x 1000mm. Hloubka hrobu je min. 1500mm. Přípustná hladina podzemní vody od dna hrobu je 500mm podle druhu hrobu. Urnový hrob s pomníčkem má 1000 x 1200mm a urnový hrob s epitafní deskou pak 1000 x 1000mm. Velikosti rakví (dle ČSN 49 3160 z 2010 jsou stanoveny minimální rozměry standardních rakví a maximální rozměry kremačních rakví) pro uložení do země se pohybují v rozmezích 640 – 7500mm (450 – 550mm) na výšku, 800 – 900mm na šířku a v délce 1980 – 2250mm Vzdálenost mezi jednotlivými hroby je 300mm. Při členění pohřbívacích ploch pro klasické hroby je třeba počítat 30% plochy a 70% pro urnové hroby. Buňka pro uložení uren pod epitafní desku (až 5ks) má doporučený rozměr 600 x 600mm, výšku 400mm a rozměr betonové buňky kolumbaria 400 x 400 x 400mm.

Velikost a materiál náhrobků by měl být určen projektantem. Rozptylové loučky a loučky individuálního vsypu jsou vyjádřením progresivních tendencí pohřívání a proto je nutno počítat s dostatečným a vhodným prostorem pro toto pietní místo. V současné době je zpopelňováno cca 78% všech zemřelých v ČR, tj. cca 84.000 zemřelých. Velikost rozptylové loučky je potřeba volit s ohledem na předpokládaný počet rozptylů. Na rozptyl popela z jedné urny je třeba asi 5m², přičemž je nutno zvážit, že po rozptylu je potřeba ponechat trávu k regeneraci minimálně dvě vegetační období (Hrdlička, 2006). Velikost rozptylové loučky je samozřejmě závislá i na celkové rozloze urnového háje, obvykle se navrhoje 1/10 až 1/8 celkové plochy. Při volbě místa je nejhodnější zvolit plochu mírně stoupající do svahu oproti nástupnímu platu pro pozůstalé (shromažďovacímu prostoru) z pohledových důvodů. Nesmí být považováno za druhořadou část rozptylu. Je vyhrazeno pro pozůstalé, pro něž je nejméně významné jako rozptylová loučka. Je to nejzazší místo, kam mohou vstoupit. (Hrdlička, 2002). Velikost plata je úměrná počtu rozptylů, které se provádějí najednou, ovšem pro každou rodinu zvláště. Předpokládá se obvykle se čtyřmi rozptyly s průměrem pěti účastníků z jedné rodiny. Tato plocha musí být pak nejméně pro dvacet pozůstalých. Na hranicích loučky a shromažďovacího prostoru je vhodné umístit plochý kámen, umožňující postavení rozptylové urny a přesyp popela, pokud není v blízkosti prostor, kde by bylo možno přesyp provést. Terén loučky se doporučuje kamenným obrubníkem zvýšit nad úroveň okolních komunikací alespoň o 100 – 150mm, aby byl znesnadněn volný přístup na loučku z pietních důvodů. Manipulační kámen je osazen na rozptylové loučce v bezprostřední blízkosti nástupního platu. Nejlépe vyhovuje pískovcový hranol o půdorysu 700 x 700mm a 450mm vysoký, s plastickým nápisem na přední stěně „Rozptylová loučka“. Na ose tohoto hranolu v jeho zadním líci je umístěn druhý hranol o půdorysu

220 x 220mm a o výšce 200mm, na který se pokládá rozptylový aparát. Pro zdůraznění významu urnového háje a zvláště prostoru rozptylové a vsypové loučky je navrhován projektantem řecký oheň, jako symbol žehu, včetně jeho situačního umístění. Individuální vsyp zpopelněných ostatků je analogický s plošným rozptylem. Jsou to dvě pokrokové formy definitivního uložení popela, které si zaslouží mimořádné pozornosti (Svoboda, H., 1974). U plošného rozptylu byly čerpány zkušenosti z Anglie, kde byl rozptyl již běžně prováděn, individuální vsyp je ale vyvinut v ČR a povolen od roku 1876. Přesné dodržování evidence jednotlivých vsypů zabezpečuje situační výkres zhodovený projektantem, který obsahuje čtvercovou síť o straně 400 x 400 mm na celou délku a šířku plochy vsypu. Kalibrace této čtvercové sítě je obvykle prováděna do kamenného obrubníku, ohraničující vsypovou loučku. Tento způsob umožnuje kromě přesné evidence také provedení vytyčení fixních bodů samotného vsypu pomocí dvou šnůr. Při každém prvém vsypu popela zesnulého se vyhlubuje jamka o průměru 250 mm do hloubky 550 – 600mm. Při druhém vsypu se hloubí jamka 250 mm a při třetím 150 mm.

Tradiční osvětlování urnového háje (včetně vsypové a rozptylové loučky) se nedoporučuje, protože by rušilo přírodní ráz tohoto moderního pohřebiště. Založení zeleně je třeba provést dle odborně zpracovaného projektu. U komunikací je potřeba stanovit dostatečné parametry na možnosti údržby mechanizace. Šíře hlavní cesty (zajišťující propojení jednotlivých hřbitovních oddělení) musí být minimálně 3000 mm, pro odvoz odpadků (mimo hřbitov) 3500 mm a obslužné doplňující komunikace (uvnitř jednotlivých oddělení) mají být široké 1500 – 2000 mm. Šířka chodníků dle počtu chodců vedle sebe se pohybuje od 600 – 1200 mm. Odpočinková místa je nutno navrhnout tak, aby vytvořila esteticky vhodná odpocívadla. Odstranění odpadků je nutné systémově řešit v umístění odpadkových košů a boxů pro situování odpadových nádob. Voda je důležitá u každé-

ho oddělení je třeba zřídit snadno dostupný zdroj. Projektant osvětlení stanoví počet světelních bodů, který může být mírně snížen oproti ČSN, vhodné výšky parkových svítidel jsou 2500 - 3000mm od upraveného terénu. Sociální zařízení musí odpovídat všem hygienickým požadavkům. Orientační členění u větších hřbitovů je nutné řešit výtvarně jako systém orientačních tabulí a orientační členění musí navazovat na rádnou evidenci vedenu správou hřbitova. Parkovací plochy navrhovat dle platných ČSN pro osobní automobily, případně autobusy.

Rekonstrukce hřbitovů je procesem mnohem náročnějším než založení nového hřbitova. Jedná se hlavně o náročnost zpracování projektové dokumentace a s tím spojenou organizaci provádění, až po samotnou realizaci díla. Ve většině případů jde o špatný stav starých hřbitovů z hlediska zvýšení hladiny spodních vod a nedostatečné vedení jejich evidenčních knih. K tomu přistupuje problém rušení hrobů, jejich exhumace a přemístování. S touto skutečností jsou spojeny potíže při získávání podkladů pro vlastní návrh i realizaci, jednání s pozůstalými.

K rekonstrukci hřbitovů přistupujeme zpravidla proto, že zanedbaný stav staršího hřbitova nepředstavuje, nebo dokonce narušuje kulturnost a pietu místa. Dalším důvodem bývá nedostatek hrobových míst, nebo uspokojování potřeb ukládání zpopelněných ostatků (urnové háje, kolumbária, rozptylové loučky a loučky individuálního vsypu).

K projektové přípravě nezbytně patří veškeré průzkumné práce a evidence stávajícího stavu. V případě potřeby musí být k tému průzkumným pracím přizván zástupce památkové péče, který vyhodnotí stávající stav případných kulturních památek stavebních objektů, vegetace a historického půdorysu stávajícího hřbitova. Podmínkou těchto prací ovlivňující následující projektové práce, jsou kvalitně zpracované geodetické podklady, kde jsou zachyceny jednotlivé hroby, zeleň komunikace, stavební objekty, které tvoří technické a společenské vybavení hřbitova. Dobrá evidence stávajících hrobů a volných ploch je společně s

kvalitním geodetickým zaměřením základní podmínkou umožňující odborné a odpovědné řešení návrhu. Organizaci realizace rekonstrukce zajišťuje provozovatel hřbitova a navrhuje postup revitalizačních prací společně s etapizací jednotlivých opatření v závislosti na jejich provozní naléhavost a logickou provázanost. Zvláštní pozornost je potřeba věnovat hrobům umělecké, kulturní či historické hodnoty. Takové hrobové zařízení nesmí být odstraněno, nebo dokonce zrušeno, pokud by nedošlo ke zrušení pohřebiště dle již výše citovaného zákona. Žádost o zrušení pohřebiště se zákazem pohřbívání musí být vyhlášena obecně závaznou vyhláškou na základě ustanovení § 16 odst.1 a § 19 zákona č. 256/2001Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, v platném znění a v souladu s ustanoveními § 10 písm. c) a § 84 odst.2 písm. i) zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zařízení), v platném znění zákazem pohřbívání. Po uplynutí tleci doby a přemístění ostatků na nový hřbitov, lze vybudovat na místě zrušeného starého hřbitova veřejný park, který může poskytovat možnost oddechu v městských centrech (např. Tyršův sad v Brně nebo park v Trnkově ulici v brněnské Líšni a Marie Restituty v brněnských Husovicích) s připomínkou pietního místa např. s ponechanými historickými náhrobky padlých osobností a mučedníků.

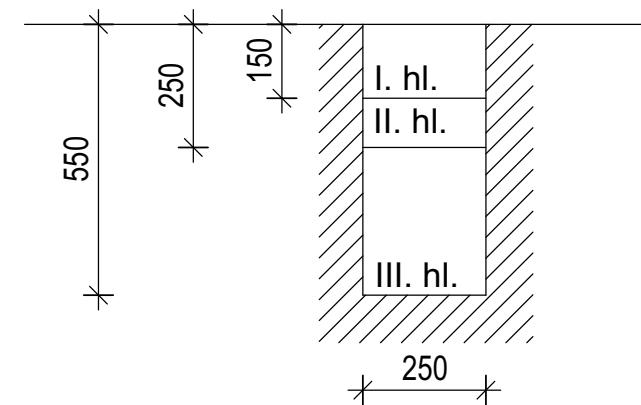

Schéma řezu hloubkového vsypu, Jan Kovář

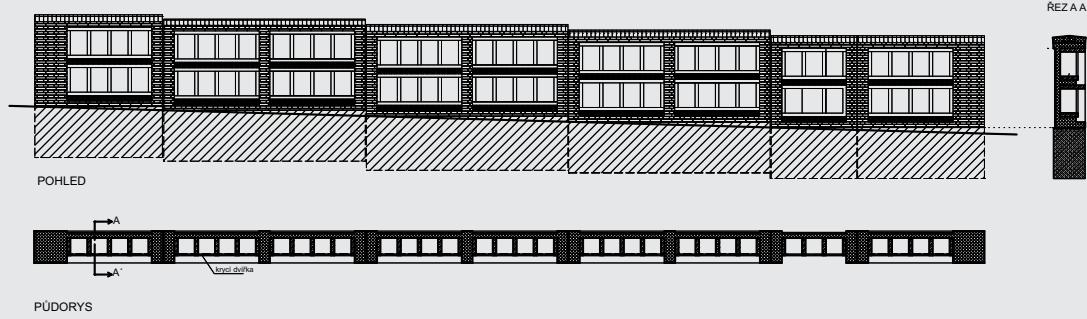

Schéma řešení kolumbaria, Jan Kovář

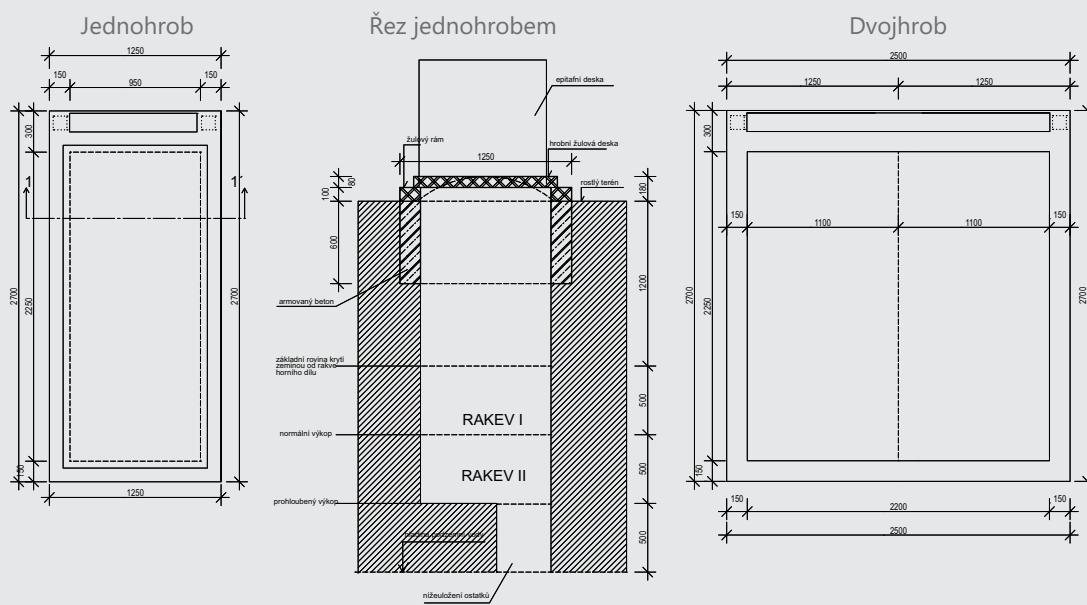
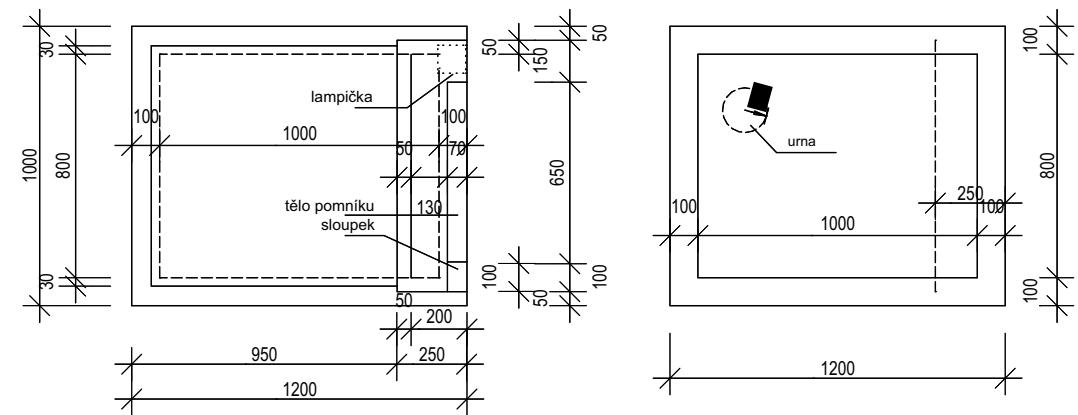

Schéma řešení jedno a dvojhrobu, Jan Kovář

tělo pomníku tmavá žula IMPALA

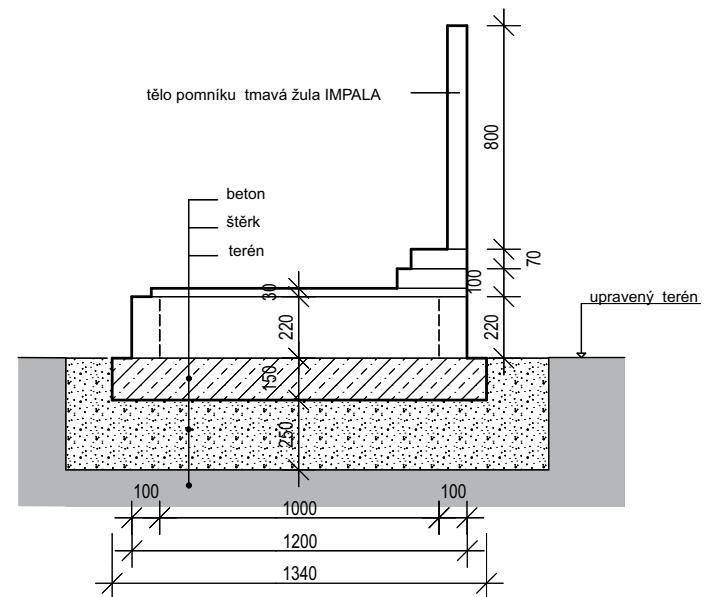
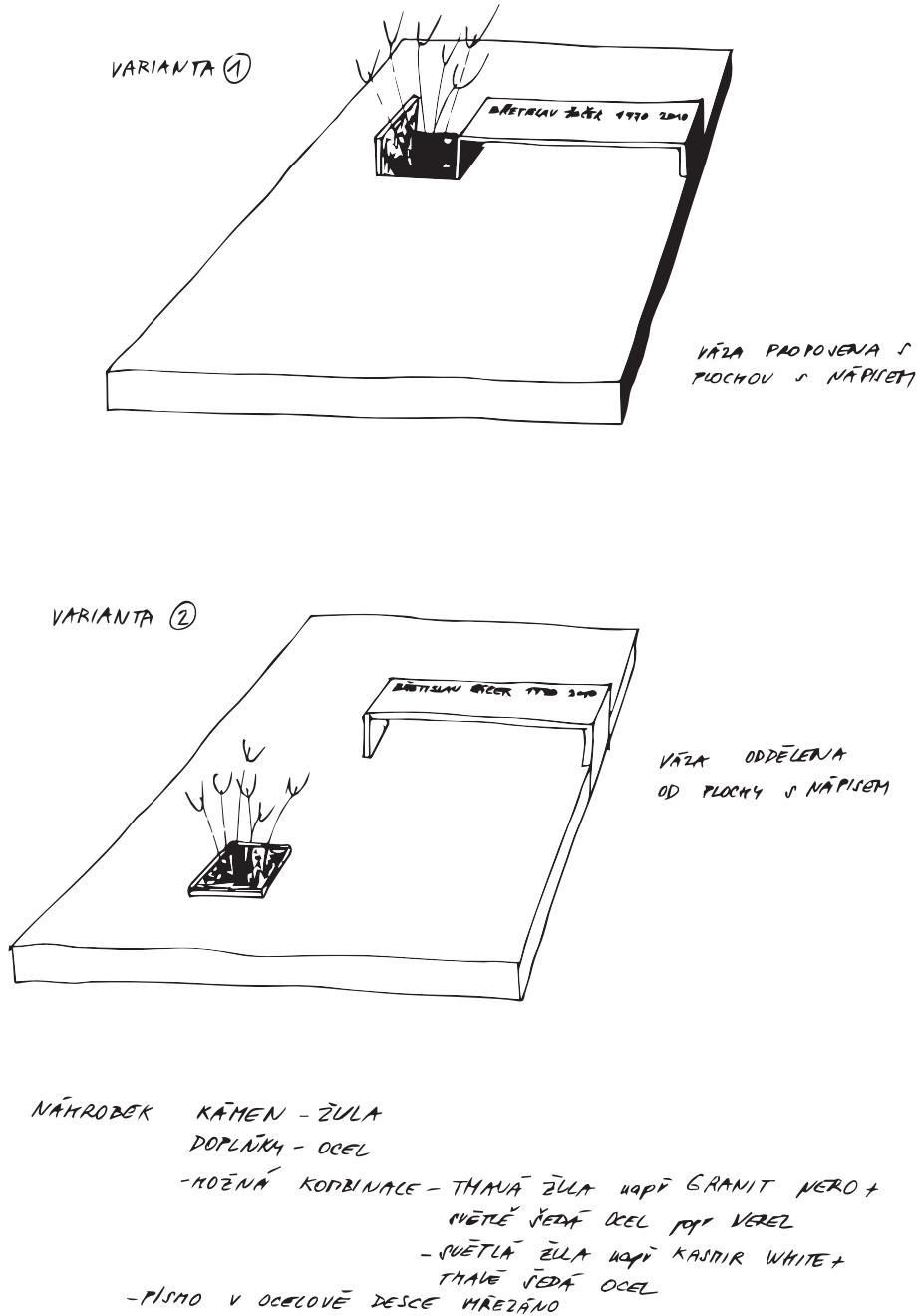

Schéma řešení urnového hrobu, Jan Kovář

ARCHITEKTURA NÁHROBKU

Hrob kamaráda, skica Pavla Bainara, Frenštát pod Radhoštěm, 2010

ARCHITEKTURA NÁHROBKU

Funerální architektura v České republice

V České republice každý den zemře zhruba 300 lidí. Statistiky i studie sociologů a antropologů ale dokládají, že česká společnost stále méně pohřbívá své mrtvé tradičním způsobem. Mluví se o obecném úpadku funerální kultury. Většina pohřbu probíhá žehem a hrobová místa, pokud jsou vůbec ještě nějaká, se zmenšila na urnová pohřebiště, anebo na ještě menší plochy schránek v kolumbářích či na anonymizované loučky s rozptyly a vsypy. Na klasických hřbitovech i v urnových hájích pak převládá unifikovaný design náhrobků nabízených kamenickými firmami a katalogy pohřebních služeb, vesměs nevalné kvality, dál přežité estetiky – a čím dál častěji masově produkovaného kýče, importovaného zpravidla z Polska a Slovenska. Přitom funerální architektura mívala v minulosti – právě kvůli emočně a existenciálně silně exponovanému kontextu – velmi náročnou formu, jak co do estetiky návrhu, tak co do kvality zpracování. Podle Douglase J. Daviese je hrob, a vlastně celý hřbitov, „rituálně architektonická událost“ (Davies, 2007), v níž se potkává místo s emocí, země s nadějí, a toto setkání se projevuje výraznou **visualitou**, v níž je silně koncentrovaná estetika, modelace hmoty, hra se světlem, symetrie, a ovšem i tematika a symbolika (srov. Landa, 2014, s. 54). Ví o tom dnešní tvůrci a správci hřbitovů? A dodavatelé komerční funerální konfekce?

Hrob je místo, kde spočinou lidské ostatky po smrti. Ale náhrobek je symbol, který má odkazovat k hloubce a k přesahu. Řecký výraz séma (σῆμα) znamenal původně hrob, náhrobek. Později ale získal i význam znaku, znamení – odtud sémantika jako nauka o znacích a významech. Řekové tvrdili, že σωμα je ψυχης σῆμα – tělo je „hrobem“ duše, což se dalo ale vykládat i tak, že tělo je znakem, symbolem duše. Odtud není daleko k představě, že náhrobek je vlastně oním místem materializované vzpomínky, paměti, tedy památníkem, vizuálním znakem duše, místem zkamenělé identity, v níž ukončený život člověka trvá dál. Tyto pozůstatky animistických, fetišistických či totemických představ

uvízly v podloží našeho kulturního vztahu k hrobům a náhrobkům. Hrob s pomníkem je architektonickou situací, která má vytvářet spirituální prostor jak pro truchlení (emoční vyrovnávání se smrtí), tak pro kontakt s minulostí – pietu, úctu ke kontinuitě tradice. Architektura náhrobku musí vytvořit onen signifikantní bod, který takové procesy usnadňuje. „*Tvorba funerální architektury by měla už ze své podstaty podporovat symbolický význam pohřebních rituálů a vyjadřovat úctu vůči zemřelému.*“ (Landa, 2014, s. 55) Tvarosloví, kompozice, materiály, hra světla a barev, figury i symboly, začlenění do kontextu místa – to vše musí být navrženo s citem pro specifickou funkčnost, ale i s ohledem na mimořádně dlouhou trvanlivost, až nadčasovost. Hřbitov má být navržen tak, aby odolával plynutí času – jednak kvalitou zpracování, které nebude potřebovat náročné opravy a údržbu, a jednak estetickou náročností, která nebude podléhat dobovým proměnám vkusu.

Hřbitovy bývaly přirozenou součástí lidských sídel. Jakmile ale města a obce, zejména od počátku novověku, začaly početně růst a rozšiřovat se, musely se i hřbitovy často stěhovat dál od centra. Na sklonku 18. století pak pod vlivem osvícenství přibyly i argumenty hygienické a lokality pro zakládání hřbitovů dostaly racionální parametry, jaké v podstatě platí dodnes. Hřbitov musel být vymístěn do bezpečné vzdálenosti od živého utilitárního veřejného prostoru. Přestože byl stranou běžného provozu, zůstával součástí žitého světa lidí, místem mimořádně nabitém symbolikou a příběhy. V **urbánním prostředí** pak tvoří hřbitovy zelené předěly, jež mají i další sekundární funkce.

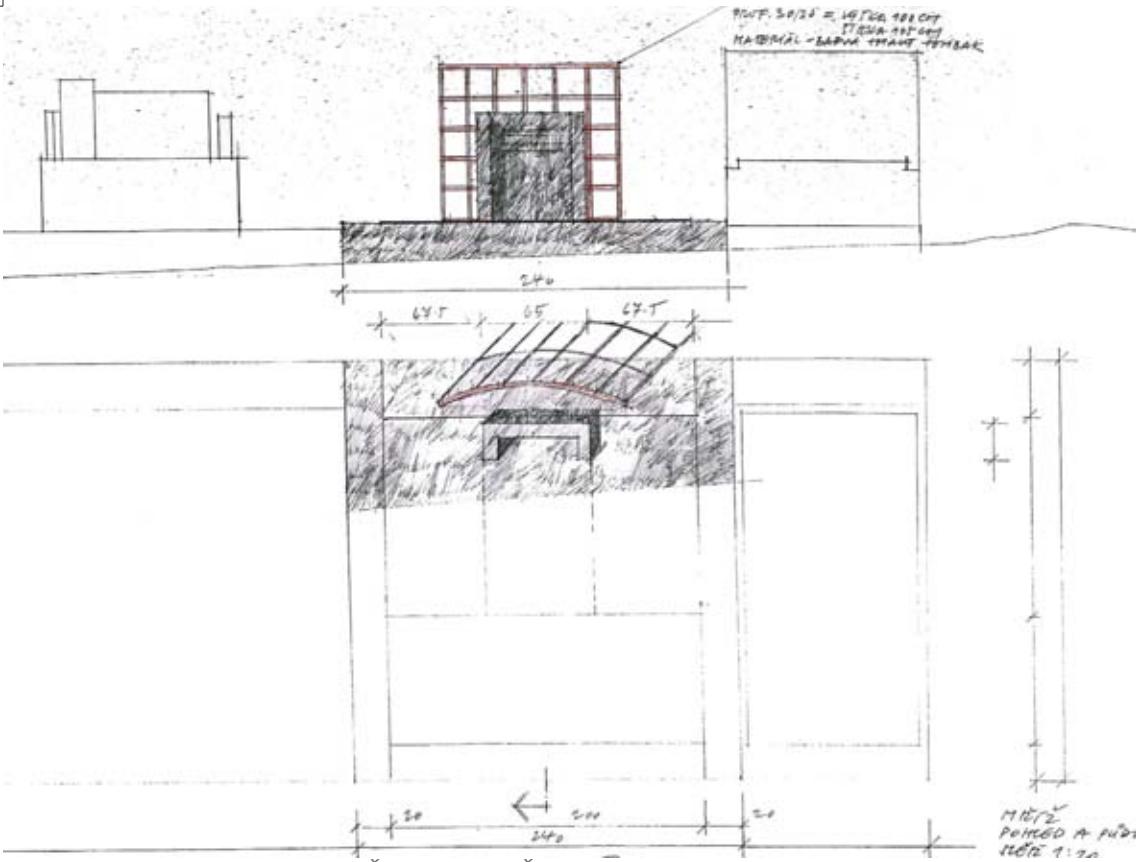
Vzhled a roli hřbitovů ovšem zásadně proměnil staronový způsob pohřbívání, který se pomalu začal prosazovat na přelomu 19. a 20. století – pohřeb žehem. V Československu byl žárový pohřeb povolen zákonem ihned po válce, v roce 1919. V nové republice, která se silně vymezovala vůči starému Rakousku a vůbec všemu tradičnímu a konzervativnímu, a ráda se přihlašovala k novému a modernímu, proto enormně rostl zájem

Náhrobek, Hana Bainarová, Pavel Bainar, Bernartice nad Odrou, 2010

Hrob kamaráda, Pavel Bainar, Frenštát pod Radhoštěm, 2010

Rodinná hrobka rodiny Šenků, Václav Šafář, Stará Bělá, 2006

Maruščin hrob, dvojhrob pro kamarádku, Táňa Kubíková, Třinec – Horní Lištná, 2014

o pohřeb žehem. Katolická církev se této formě bránila. Tehdy vzniklá nová církev československá (formálně založená 8. ledna 1920) se výrazně profilovala jako moderní církev, a proto přistoupila i na kremace a dokonce otevřela své kostely k budování kolumbárií, protože na obecních hřbitovech stále panovala katolická tradice odmítající ukládání uren. Trend kremací a kolumbárií (urnových hájů) a jiných způsobů ukládání popela se prosadil a široce rozšířil, takže i katolická církev ho postupně začala akceptovat. Už za první republiky bylo Československo jednou z nejpokrokovějších zemí v budování moderní funeralní kultury. Ateistický komunistický režim tento vývoj ještě urychlil a cíleně nahrazoval křesťanské rituály sekulárními obřady. Přestože režim z ideologických důvodů smrt rád tabuizoval a vymisťoval ji na okraj společnosti, funeralní architektura na tyto změny reagovala jen velmi pomalu a se značným zpožděním. Éra po roce 1989 sice přinesla svobodu od utlačovatelské ideologie, ale tendence k dalšímu zesvětšťování se kupodivu nápadně urychlila, nepochybně pod vlivem povrchovního materialismu a konzumismu, nebrzděného žádnými konzervativními tendencemi a ohledy na tradice. Teprve v poslední době jsou patrné známky hledání nových forem vyrovávání se se smrtí, objevují se alternativní rituály, roste potřeba budování hřbitovů a památníků, lépe odpovídajících přítomné situaci, emoční hladině a existenciálnímu nastavení současníků. (Srov. Landa, 2014, s. 54–55 a Caminada, 2014, s. 28–30)

Současná architektura náhrobků

Na našich hřbitovech se tak dnes často potkávají různé světy. Na jedné straně klasické hrobky, sloužící celým rozvětveným rodinám po několik generací, s náhrobky záměrně nadčasovými, designově spíš neutrálními. Na druhé straně jsou to rovněž tradiční, avšak silně romantizující náhrobky s bohatou výzdobou a emočně působivou vizualitou, někdy slušné umělecké úrovně, jindy spíš krátkodobě podmíněného vkusu, a často pokleslé do

roviny kýče. V každém případě, i když jsou umělecky překonané, však mají nezaměnitelné kouzlo a sílu subjektivního výrazu. A do toho se občas objeví náhrobek zcela jiné estetické kvality, odlišného architektonického řádu, promlouvající dnešním výtvarným jazykem.

Není možné popsat zde všechny zajímavé hroby, které vznikly na území Čech v novém milénium. Proto představíme alespoň hroby, které mají výrazné architektonické kvality. Hrob architekta Kaplického a jeho rodičů vede k zamýšlení. Stříbrná koule na mramorové bílé desce upoutá v řadě ostatních hrobů pozornost. Neobvyklá, silná kompozice zdůrazňuje akt smrti, zároveň ale vyjadřuje charakter a temperament Jana Kaplického. (Jak přitom nevzpomenout na jeho přednášku ve Veletržním paláci konanou v roce 1999! S jakou odvahou a důrazem předkládal své názory a formy, komplexní architektonické ideje.) Prezentovaný náhrobek se zdá na Kaplického poměrně klasický, minimalistický, až smutný v tom, jak je dokončený, vyřčený. Je to vlastně jeho jediná nová realizace v ČR. Použití eukleidovských forem v jednoduché kompozici náhrobek uzavírají, takže není možné nic víc přidat, vyrýt či doplnit. Akt náhrobku je zcela ukončen – jako i pout' života. V celkovém srovnání produkce náhrobků je tento originální a silný – vyvolává a uchovává vzpomínku, což je ostatně pointa hrobu.

Náhrobek svou minimalistickou formou evokuje známý Platónův výrok, „že geometrie je metoda, která řídí duši směrem k věčnému bytí, je to přípravná škola pro vědeckého ducha, je způsobilá, aby převrátila činnost duše k věcem nadlidským.“ (citováno dle Kadeřávek, s. 33).

Za jiný vhodný příklad moderního, současného náhrobku po-važujeme **Hrob kamaráda** (architekt Pavel Bainar, Frenštát pod Radhoštěm, 2010). Hrob kamaráda vznikl jen ze skici, jedná se o jednoduchou kompozici šedé žulové desky s balotinovaným nerezovým páskem, do něhož je vyraženo skrz materiál jméno a otvor pro květinu. Jak vyplývá z osobního sdělení Pavla Bainara,

pás oceli v tomto případě vytváří paralelu s existencí člověka na Zemi – ze země vzchází, prožije zde svůj život a do země se zase navrací.

Další příklad **Náhrobek** (architekti Hana Bainerová, Pavel Bainar, Bernartice nad Odrou, 2010) byl prezentován klientovi ve dvou papírových modelech a byla vybrána asymetrická kompozice žulové desky přesahující a odsazené tak, aby působila lehce a vzdušně, jako by nad hrobem levitovala. Z hladké světlé žulové desky vyrůstají v ortogonálním řádu dvě antracitové vertikály – štíhlá ocelová deska se jménem a nízká schránka na květinu. Jméno je vypáleno do ocelové desky. Jeho čitelnost zajišťuje ve dne světlý kámen v pozadí a večer světlo svící, vyzývající k rozjímání a harmonii.

Inspirativním hrobem je **Rodinná hrobka rodiny Šenků** (architekt Václav Šafář, Stará Bělá, 2006). Nerezová transparentní konstrukce (mříž z jácklových profilů, povrchově upravených komaxitem tombakové bary) celé řešení jakoby prostupuje do prostoru a ztrácí se až v nekonečnu. Mříž je kombinovaná s vertikální černou žulovou deskou. Náhrobek je před smrkovou alejí ve středu hřbitova, je řešený „nábytkářským“ způsobem, to jest zesílením stěny – bočnice pro zvýraznění plasticity náhrobku. Před mříží je situováno menší pozadí tvořené žulovými deskami ze švédské žuly se zvýrazněním ukončením svislými rozšířenými bočnicemi jako optickou zarážkou pro vázu s kyticí nebo jinou dekoraci. Zajímavé je naladění v postmoderném výtvarném jazyce, jde o eklektickou koláž nesourodých tvarových prvků, které jsou vytrženy z kontextu místa a doby. Autor se podobnou inspirací zabýval řadu let.

Posledním nejmladším náhrobkem je **Dvojhrob pro kamáradku** (architektka Táňa Kubíková, Třinec – Horní Lištná, 2014), kdy je hrob situován v kopci, a proto bylo nutné manipulovat s okolním terénem. Návrh tím, že je přizpůsoben poloze ve svahu, vytváří originální architektonickou kompozici. Je nižší, než je zvykem u náhrobků, zato je ale použita prostorová hra světla a stínu, již vyvolává světlý pískovec.

Možnosti navrhování hrobů

Metodiku tvorby nových náhrobků můžeme odvodit z analýzy stávajících. Interpretovat formu náhrobku je možno podle několik empirických postupů.

Jako první zmíníme analýzu podle amerického architekta a pedagoga Simona Unwina (Unwin, 2009), který interpretuje původ formy a její tvarování až k detailu.

Jako metodu, která vychází opačně – z praxe –, bychom doporučili postup amerického architekta Stevena Holla, který používá tři opěrných stanovisek, a to „místo“, „program“ a „kultura“. První dvě stanoviska jsou celkem jasné, místem se míní lokalita, širší vztahy, pohled na okolní náhrobky, program zahrnuje funkci a poselství hrobu (*inside message*), ale pojem kultura je v tomto případě mnohovrstevnatý, chaotický, těžko čitelný, někdy si protiřečí a obsahuje pleonasmy.

Kulturou především je míněno naše kulturní zázemí, zavedená tradice, úzus navrhování. Další pohled uplatňuje německý historik umění Wilhelm Worringer, který ve svém spisu *Abstrakce a vcítění* (Worringer, 2001) rozebírá tvary a jejich původ, vztahuje je k dobovým a místním estetickým teoriím a koncepcím a nutí architekty, aby mysleli v kontextu estetiky.

Při vnímání obrazů dokonalého díla (tedy i architektury) německý filmový kritik a psycholog Rudolf Arnheim ve studii *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye* (Arnheim, 2004) vymezuje deset základních limitů, jako je rovnováha, tvar, forma, růst, prostor, světlo, barva, pohyb, dynamika, výraz.

Vitruvius ve spisu *Deset knih o architektuře* (Vitruvius, 2010, s. 36–40) rozdělil stavitelství do několika oblastí, jimiž je třeba se zabývat a na ně při navrhování myslet.

1/ ideové usměrnění (*ordinatio*)

2/ rozvržení (*dispositio*)

3/ *eurythmie*

4/ symetrie

5/ ladnost (*decor*)

6/ hospodářské rozvahy (*distributio*)

Tato řada uvedených přístupů pomáhá vnímat funerální architekturu v její svébytnosti, a tím zpětně usnadňuje náhrobky adekvátně navrhovat, aby zpětně mohly být odpovídajícím způsobem vnímány.

Z vizuálního průzkumu vyplývá zjištění, že dnes v naší zemi existuje několik souběžných tendencí ve tvorbě náhrobků – běžná komerční produkce, hrobky s klasickou sochařskou a výtvarnou výzdobou a architektonické kompozice náhrobků.

Nejlépe se současná architekturu náhrobků uplatní v nově zadefinovaném moderním hřbitově. Takový hřbitov by měl být součástí městského prostoru, neměl by být ohrazen žádnými bariérami, zdmi, ploty a měl by být v podstatě součástí veřejného prostoru. Takové dispozice existují v cizích zemích a jsou známé i z historie. Tím by se smrt náležitě zviditelnila a byla přijala zpět do společnosti, z níž byla vykázána z hygienických, morálních i politických důvodů. Každý jedinec by si častěji uvědomil svou konečnost při doteku se smrtí právě při procházce zeleným parkem, kde jsou pomníky a náhrobky věnované lidem odešlým. Tím by se posílil pocit pokory k životu, uvědomění si vlastní pomíjivosti, ale současně i moudrý výhled k trvání a obnově života – že starý odchází a nový přichází. Jako je malou zkušenosťí smrti, kterou člověk každodenně zažívá, usínání, tak může být i návštěva hřbitova v běžném denním provozu takovou malou smrtí, podnětnou připomínkou, sloužící fakticky životu.

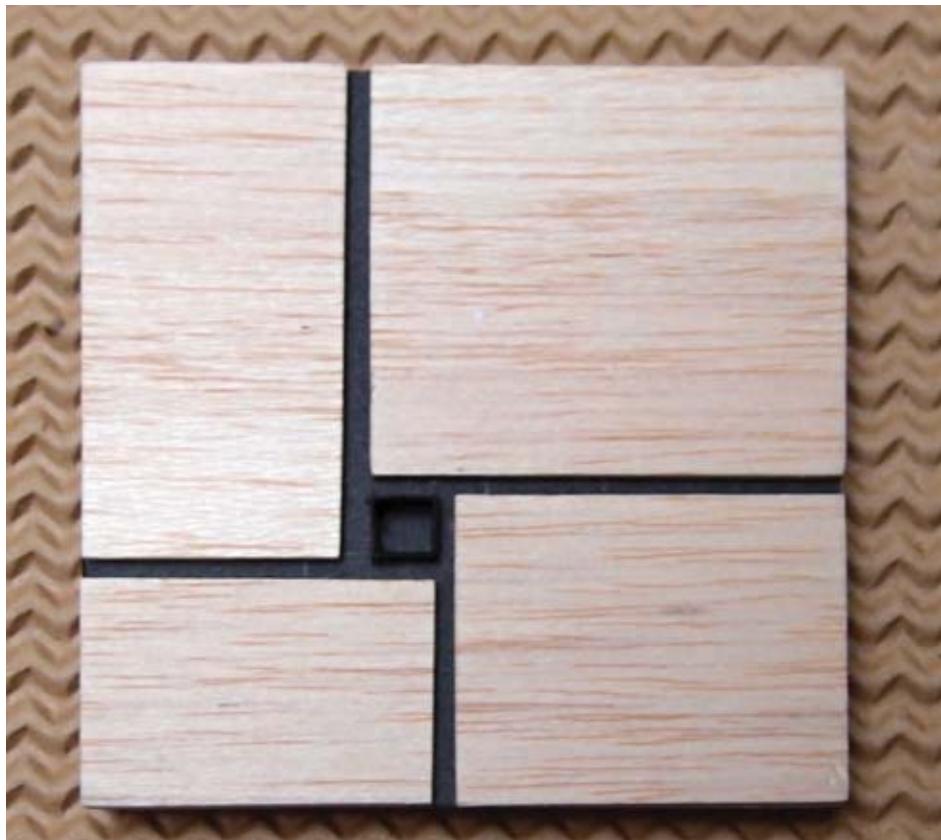

Rozptylová loučka

Ty který tady kráčíš, pomni,
že jednou ty budeš proměněn
v popel.

Proto cti a chraň památku
mrtvých, jejichž popel přijala
na tomto místě všelka zem.

HŘBITOV JAKO POSTSEKULÁRNÍ PROSTOR

Papírové varianty modelů náhrobku, Hana a Pavel Bainaroví

HŘBITOV JAKO POSTSEKULÁRNÍ PROSTOR

Sekularizace

Pojem **náboženství** není ani božského, ani náboženského původu. Žádné náboženství by si pro sebe dobrovolně takové označení nezvolilo. Termín náboženství je pozdější, dobový umělý konstrukt – částečně se užíval v helénismu, opět ožil za časů evropské reformace a protireformace a následných zápasů, v nichž si jednotlivé křesťanské směry dělily svět, ale dnešního významu došel pod tlakem osvícenství v sekularizující se Evropě (euroatlantické civilizaci) 18. a 19. století. Takto vešel do běžného jazyka a společenského provozu a později se ustavil i jako odborný termín v rodících se sociálních vědách (etnologie, kulturní antropologie, sociologie, religionistika atd.). Dodnes si nesamozřejmost a problematikost tohoto pojmu uvědomujeme, když narázíme na nepochopení, jaké termín náboženství či víra (religion, religiosity, confession, faith, belief...) vzbuzuje například v orientálním světě nebo v islámských zemích. Náboženství, jak je my dnes chápeme, se pod tlakem evropského osvícenství, počínající vědy a převládajícího měšťanského (burzoazního) způsobu života začalo vytrácat z veřejného života a přecházelo spíše do privátní sféry domova, rodiny a nakonec do niterné intimity osobního duševního života jedince. Tomuto procesu říkáme **sekularizace**, čímž myslíme, že svět se stal světem v ryze pozemském slova smyslu. Ztratil metafyzický rozměr, byl odbožněn a odbožtěn. Nejdřív přišel o magické kouzlo, byli z něj vytěsněni duchové, skřítki, divoženky (o to se vlastně už dříve postaralo křesťanství), čímž se z něj stala prostě jen příroda, vesmír, svět. A později se z tohoto teď už odkouzleného, jen immanentního, materiálního prostoru začaly vytrácat kříže, kapličky, boží muka, procesí – a chrámy, věže, zvony byly převýšeny a nahrazeny jinými dominantami krajiny, odkazujícími ke zcela jinak ukotvené transcendentci. Církev postupně ztratila své společenské mocenské pozice. Náboženská víra přestala fungovat jako světový názor a politická ideologie. Z víry, náboženství se stal spíše soukromý názor, privátní životní strategie

a osobní zájmová libůstka, v lepším případě funkční duševní psychohygiena, v horším jen relikt folklórních zvyků, romanticky vyvažujících prudké společenské změny moderní doby, na něž se duše tak těžko a pomalu adaptuje.

Různé aspekty pojmu sekularizace v sociologické perspektivě stručně a dobře vysvětuje Miloš Havelka (2009), obšírněji pak např. Roman Vido (2011), klasickou prací je Marcel Gauchet (2004), v komplexní perspektivě pak Charles Taylor (2013). Z širší kulturní perspektivy jev nahlíží např. Daniela Tinková (2003). Náboženství zkrátka už dvě stě let ztrácí – a posledních padesát let už fakticky nemá žádnou – veřejnou pozici. Víra už není politikum – věc veřejná. Nejen že se navenek téměř neprojevuje, ale věřící sami se naučili ji cudně ukryvat v nitru či nanejvýš v intimitě rodiny. Současná psychologie náboženství hovoří o moderním náboženském ostychu, o náboženství sublimovaném, latentním, fluidním, vakantním či dokonce nevědomém.

Není proto divu, že zakoušíme šoky, když tvrdě narázíme na zkušenosť, že například pro dnešní muslimy pocházející ze zemí s dominancí islámu, je náboženství pořád ještě veřejnou záležitostí, víra se neskrývá v nitru, ale naopak se předvádí a provozuje na veřejnosti, a to nikoli individuálně, nýbrž kolektivně. Nechápeme, že někdo chce utvářet a napravovat svět podle své víry. Ano, ten náš domněle neutrální, pouze přízemní pozemský prostor, onu zdánlivě hodnot prostou sféru politiky či hospodářství. Neumíme si představit, že někomu je ještě něco svaté, dokonce tak, že je ochoten kvůli tomu zabíjet – i zemřít.

Postsekulární situace

I tento šok – ale nejen on, i jiné vlivy – vedl k tomu, že jsme začali přehodnocovat naše západní pojetí sekularizace a dokonce dospěli k nutnosti přepsat celé paradigma, na němž toto pojetí stojí. Zrodilo se **postsekulární paradigmá**. Zjednodušeně řečeno to může znamenat, že v naší západní společnosti, pozotvírané do všech stran globalizací a postmodernou, se

postupně nakupil nezadanbatelný počet lidí vykazujících znaky zcela neskrývané religiozity, neregulované sekularizaci. Výraz postsekulární doba či situace tedy může označovat postmoderní směsi moderní sekularizace a premoderní tradiční religiozity. Ale může jít také o jisté prozření, které v hloubi naší západní odnáboženštěné duše spatří nezadanbatelné zbytky tradiční religiozity, avšak postmoderně transformované a sofistikovaně maskované (viz např. Calhoun, Juergensmeyer, VanAntwerpen, 2011). Znamenalo by to tedy, že ani my Češi, hrdě se hlásící k rekordu nejateističejší země světa, zřejmě nejsme tak odnáboženštění, jak si myslíme a jak bychom chtěli. Budeme asi muset reinterpretovat různé jevy a projevy našeho soukromého i veřejného života z perspektivy nových postsekulárních studií, abychom se ujistili, zda a nakolik jsme se skutečně s dědictvím po našich předcích vyrovnavali.

Hřbitov jako veřejný prostor?

Říct za této situace, že hřbitov je veřejný prostor, je tvrzení odvážné, zasluhující hlubší prozkoumání. Češi drží některá prvenství i v této oblasti. Máme nejvyšší podíl pohřbů formou kremace – 80 %, ve větších městech a v městech s dostupným krematořem se podíl blíží k 90 % (nepočítáme-li Japonsko, které je v této věci výjimkou – 99 % kremací; v posledních letech nás předběhl i Hongkong – 90 %) (Britská kremační společnost, 2013). Máme ale i smutné prvenství v počtu pohřbů bez obřadu. Problém s rostoucím počtem nevyzvednutých uren musela naše krematoria řešit dohodou, že odpovědnost za osud uren přechází na pohřební služby. Rostoucí počet obyvatel si evidentně neví se svými nebožtíky rady. Anonymizaci smrti (pohřeb bez obřadu i bez hrobu) si přejí už i sami umírající – počítají totiž s obecnou nechutí k návštěvám hřbitovů. Pohřby bez obřadu tvoří dnes 35–40 % všech pohřbů, ve větších městech už dokonce více než 50 % (Nešporová, 2008, 2013). Výmluva, že pohřby jsou drahé, neobstojí, protože pohřby jsou u nás ve srovnání se

světem výrazně levnější, a navíc ani v našich sousedních zemích, včetně ateistického bývalého východního Německa, se tento trend neobjevuje. Je zjevné, že v posledních dvou desetiletích se rapidně urychlil proces, který už dlouho směruje k vytěšňování smrti z veřejného i soukromého života (Šiklová, 2013). Čechy, sekulární předvoj, v tomto trendu následuje i Velká Británie (zejména Skotsko) a Skandinávie. Katolické země západní Evropy však také nezůstávají pozadu.

Pohřby a hřbitovy zůstávaly dlouho poslední baštou, odolávající brutálnímu tlaku ateistické propagandy a úřední šikany všeho náboženského ze strany bývalého komunistického režimu. Už v 80. letech ale začal být patrný úpadek hřbitovů jako místa udržujícího rodinné i kulturní tradice. Nápadné, až hystericky pompézní oslavy Dušiček, Památky zesnulých, byly alibistickým pokusem vyvléct se z průběžné údržby hrobů a věrnosti rodinné kontinuitě. Nástup individualizace a postmoderní skepse byl nezadržitelný.

Říká se, že člověk je tím, co z něj učiní náraz na smrt. Tento filozofický bonmot můžeme doplnit vědeckým zjištěním, že jednou z antropologických konstant, odlišujících nás od zvířat, je, že pohřbíváme své mrtvé. Jak trpce musí znít naše konstatování, že Češi nepohřbívají své mrtvé a vyhýrají se konfrontaci se smrtí. Hřbitov v naší zemi tedy rozhodně už není tím místem, jakým býval po staletí, a dokonce ani tím, čím byl ještě před rokem 1989.

Hřbitov vlastně nikdy nebyl veřejným prostorem, jakým je třeba náves nebo náměstí. Dokonce nebyl jednoduše ani sakrálním prostorem, jakým je třeba kostel. Hřbitov byl místem mnohých ambivalencí: prostorem sice částečně veřejným, ale současně odsunutým na okraj a zapovězeným; byl místem posvátným, posvěcenou půdou, ale současně místem, na němž se člověk znevěcoval a musel se následně rituálně očišťovat; patřil k lidským obydlím, ale současně taky do říše mrtvých, tedy zásvětí. Hřbitov nápadně (vizuálně, smyslově) reprezentoval rodovou kontinuitu,

dědictví otců, věrnost tradicím (kult předků), ale současně také zřetelně vyznačoval demarkační čáru mezi životem a smrtí, tedy diskontinuitu, nepřekročitelnou ani tehdy, když věříme v tragicou jednorázovost pozemské pouti, ani tehdy, když věříme v nějakou formu posmrtné existence.

Myšlenku, že středověký hřbitov byl rušným místem společenské komunikace obce či města, nám vsugeroval Philippe Ariès, když ji opřel o vágní postřeh jiného medievisty (Ariès I., 2000a, s. 86). Od té doby tuto tezi respektovaného autora mnozí zdvořile citují, třeba i Norbert Ohler, jiný odborník na smrt ve středověku (Ohler, 2001). Jenomže představa rušného tržiště na hřbitově u kostela je v rozporu se vším, co víme o pohřbívání a vztahu k nebožtíkům jak ve středověku, tak před ním, jak v Evropě, tak i jinde ve světě. Hřbitov rozkládající se kolem kostela uprostřed obce se logicky mohl a někdy i musel stát tržištěm, nebylo-li zbytí pro nedostatek jiného vhodného místa. Podobně se první křesťané, skrývající se za časů pronásledování v římských katakombách, museli smířit s tím, že svá shromáždění a obrazy odbývají vlastně v pohřebišti (z čehož do jisté míry jako z nouze ctnost vznikla římská, katolická tradice uctívání ostatků svatých). Jinak se ale středověký člověk nekropolím vyhýbal a navštěvoval je jen se směsicí úcty a strachu – a to i přesto, že měl se smrtí mnohem častější a intenzivnější zkušenosť, než máme my dnes. Existuje samozřejmě rozdíl v křesťanských tradicích. Křesťanství principiálně nerovní žádný specifický kult předků, ale ani kult smrti. Nicméně křesťané už v první generaci byli jak v palestinském, tak i v řeckém či římském prostředí nápadní a pověstní tím, že neprožívali smrt tragicky, nevyžívali se v dramaticky okázaných pohřebních obřadech a nebáli se mrtvých ani hrobů – jak bylo obvyklé v jejich okolí. Víra ve vzkříšení a specifická křesťanská eschatologie (nauka o posledních věcech) teprve později našla výraz v západní katolické představě nesmrtelné duše a tělesného zmrtvýchvstání a v praxi přímluvních modliteb za zemřelé (a jejich duše v očistci), jež jsou účinnější, jsou-li pro-

nášeny u hrobu. Proti této praxi se teologicky postavila reformace, a proto protestantské církve nekonají přímluvné modlitby za mrtvé ani nezdůrazňují roli hrobu jako místa, na němž by se mělo odehrávat cokoli jiného než pouhé vzpomínání. Proto se ustálily odlišné koncepce pohřívání a úpravy hrobů v katolických a evangelických zemích (územích). Kalvínské nebo luterské hřbitovy v Holandsku či Skandinávii dnes běžně neobklopuje plot, hroby nejsou ani symbolicky ohrazené a na hřbitově se veselé prohánějí cyklisté, občané zde spokojeně venčí pejsky a tu a tam se někdo zastaví u pomníčku či cedulky v soukromém zamýšlení. Katolické hřbitovy (ale i hřbitovy veřejné, obecní, avšak v zemích s katolickou tradicí) naproti tomu bývají zřetelně ohrazené, s vyznačenými hrobovými místy, nápadnými pomníky, estetickou úpravou, svědčící o pravidelných návštěvách a trvalé péči – ale také s jistými (rituálně danými, reliktně náboženskými) limity, jako je zákaz vstupu se psy, užívání bicyklů, hluku, kouření apod.

Hřbitov tedy nebyl, není a ani nebude běžnou součástí veřejného prostoru, tím spíše ne v sekulárním a ateistickém Česku. Nicméně patří do širšího prostoru města či obce jako místo velice specifické, které si i nadále musí podřezat své ozvláštnění.

Samozřejmě je záhadno, aby se naše hřbitovy nestaly místy mrvými. Nešlechtí nás, že se ve srovnání s našimi kulturními sousedy jevíme jako barbaři. Proto je potřeba podpořit tuto publikaci, svědčící o plodném zájmu společenských vědců, veřejných činitelů, architektů, stavařů a urbanistů, neboť může přispět ke kultivaci našeho vztahu ke hřbitovům jako místům paměti.

Obrat, nebo cesta jinam?

Nedávno vydané publikace socioložek Olgy Nešporové, Jiřiny Šiklové, psycholožky Naděždy Špatenkové či teologa a ministerstevského úředníka Tomáše Kotrlého signalizují, že svou svéráznou, a zřejmě i neblahou, situaci začínáme reflektovat. Jsou ale i jiné důkazy, že to s námi není zase tak špatné. Po roce 1989 se u nás zcela nově ustavil živnostenský obor pohřebnictví. Po prvních

letech opojení z kapitalistického podnikání a dravého soupeření nastoupilo střízlivé hledání kvality. Počet pohřebních služeb se ustálil, trh se stabilizoval, byly formulovány standardy kvality i etické kodexy (www.pohrebnictvi.cz). Není úplně samozřejmé, že po 40 letech úpadku, do něhož komunistický režim pohřebnictví systematicky tlačil, se obor poměrně rychle rehabilitoval do stavu, jaký panuje ve vyspělých zemích. Sdružení pohřebnictví do jisté míry převzalo štafetu po Spolku přátel žehu (dnes se jmenuje Společnost přátel žehu), který i za oněch nepřejících časů usiloval o zachování civilizačních a lidských standardů pohřívání. **Funerální kultura** (do níž tradičně zahrnujeme funerální plastiku, sepulkrální lyriku a konsolační rétoriku) se u nás v posledních dvaceti letech se střídavými úspěchy pokoušely rozvíjet kvalitní časopisy (například Eternity, 2005–2006), z nichž zůstal jen Funeral Quartal, dnes pouze v elektronické podobě (funeralq.cz), či veletrhy Venia, konané v Ostravě a v Brně (naposledy ale v roce 2011). V poslední době v kyberprostoru přibývá webových a facebookových stránek i soukromých blogů, které se zabývají umíráním, smrtí, paliativní medicínou, hospicovým hnutím – a při té příležitosti i souvisejícími tématy pohřebnictví (např. cestadomu.cz; mojesmrt.cz). Jsou to známky pokorného návratu k tradicím, cesty zpět do Evropy? Anebo se spíše „zbytek světa“ vydá směrem, který jsme my Češi už prošlapali? Cesta však může vést i docela jinudy. V roce 2014 byl do úspěšného závěru doveden projekt **ekologického pohřívání** Ke kořenům (www.ke-korenem.cz). Komplexní záběr tohoto občanského sdružení ukazuje, kudy by se mohl ubírat vývoj. Nejde totiž jen o přírodní pohřebiště či recyklovanou a rozložitelnou urnu, ale o zcela nový, originální přístup k závěru života. Další nová cesta, která se v posledních letech otevírá, jsou **pohřby zvířat**, domácích mazlíčků. Demografický vývoj, který děti nahrazuje kočkami a pejsky, je typický pro celý vyspělý svět. Češi jsou ale i v této oblasti na evropské špičce. Nechme stranou otázku, co to znamená, co si tím lidé suplují. Nemůžeme si ale

nevšimnout, že láska k domácím zvířátkům dostoupila stádia, kdy se veřejnost domáhá i hominizace smrti svých čtyřnohých mazlíčků. V současné době jsou v naší zemi dvě krematoria zvířat – v Brně a v Praze. Celá řada soukromých i občanských sdružení po celé republice nabízí zvířecí pohřby s využitím těchto dvou krematorií. Vzniká ale i – a zdá se, že docela zoufalá – potřeba zvířecích hřbitovů, kam by se dala buď pohřbívat těla, nebo urny s popelem. I do mainstreamových médií často pronikají zprávy o dramatických lokálních sporech iniciativ usilujících o zřízení zvířecího krematoria či hřbitova s jinými skupinami místních obyvatel. Zdá se ale, že touha milovníků zvířat nakonec zvítězí a prolomí se tak další morální bariéra, o které jsme si myslí, že chrání výlučnost našeho lidství.

Ještě jiná cesta pak vede přímo do kyberprostoru. Vynutila si ji zřejmě neexistence zvířecích hřbitovů, ale – jak ostatně ve světě už vidíme – **virtuální hřbitovy** se budou zakládat i lidem. A je na tom snad něco divného? Když už stejně v kyberprostoru trávíme většinu života?

Zdá se, že se nám tu rodí jiná funerální kultura. Bude se zřejmě odehrávat na netradičních místech, opět ale na pomezí privátního a veřejného prostoru. Může mít nevšední, zcela nové podoby – ale i ty budou mít strukturu rituálu. Etolog Konrad Lorenz říkával, že rituály užívají už i zvířata – k přesměrování („kanalizaci“) emocí a agrese (Lorenz, 1992, s. 64). Jen člověk ale pohřbívá své mrtvé a truchlí nad zemřelými. A potřebuje k tomu mnohem účinnější psychické i sociální obranné mechanismy, které mu pomohou ustát a přejít tragiku uvědomované smrtelnosti. Tyto mechanismy jsou tajemné, tajné. Smrt nemůže být zcela veřejná. Potřebuje mimikry, sociální masky. Vytěšňování, tabuizace, všechna ta sofistikovaná kosmetika smrti je součástí složitých, v hlubokém nevědomí individuálním i kolektivním zakotvených rituálů, jimž si pomáháme, abychom tu nelehkou životní situaci unesli. Nemá smysl chtít všechna tato tajemství odhalit, racionálnizovat, verbalizovat, vnést do nich osvícenské světlo rozumu.

Zakládání, budování a udržování hřbitovů je tradicí osvědčeným modelem vyrovnávání se se smrtí, v němž je zajisté mnoho iracionálního, neaktuálního a pro dnešního zjemnělého člověka možná až příliš přímočaře drsného. Člověk zbavený tradičních náboženských opor je ve skutečnosti krehčí, citlivější, zranitelnější, možná zbabělejší. Vyhýbá se onomu polidšťujícímu nárazu na smrt jako zubařské vrtačce – i když ví, že mu může jedině pomoci. Musíme s ním mít soucit. Architektura, stavění, je ostnatě taky takovým pokusem opatrně, pokud možno bezbolestně smířit člověka se světem. Hřbitovy jsou dobré, užitečné. Jen je potřeba dávkovat je dnešním lidem prozírávě, aby nám neunikli už docela – do virtuální reality.

Hřbitov, Salzburg, foto Martina Peřinková

ST. PETER

○ STANDORT You are here

-
- 1 STIFTSKIRCHE Church
 - 2 MARIAZELLERKAPELLE Chapel
 - 3 KREUZKAPELLE Chapel
 - 4 MARGARETHENKAPELLE Chapel
 - 5 KATAKOMBEN Catacombs
 - 6 FRIEDHOF Cemetery
 - 7 KLOSTERPFORTE
-

- 8 ST. PETER STIFTSKELLER DAS RESTAURANT
 - 9 KLOSTERLADEN Shop
 - 10 ROMANISCHER SAAL
 - 11 MICHAEL-HAYDN-MUSEUM
 - 12 HAUS ST. BENEDIKT - KOLLEG ST. BENEDIKT
 - 13 STIFTSBÄCKEREI Bakery
-

- 14 STIFTSKÄMMEREI
 - 15 VERLAG ST. PETER
 - 16 ÖSTERREICHISCHES LITURGISCHE INSTITUT
 - 17 INSTITUT FÜR BENEDIKTINISCHE STUDIEN
-

WC
P MÖNCHSBERGGARAGE Parking

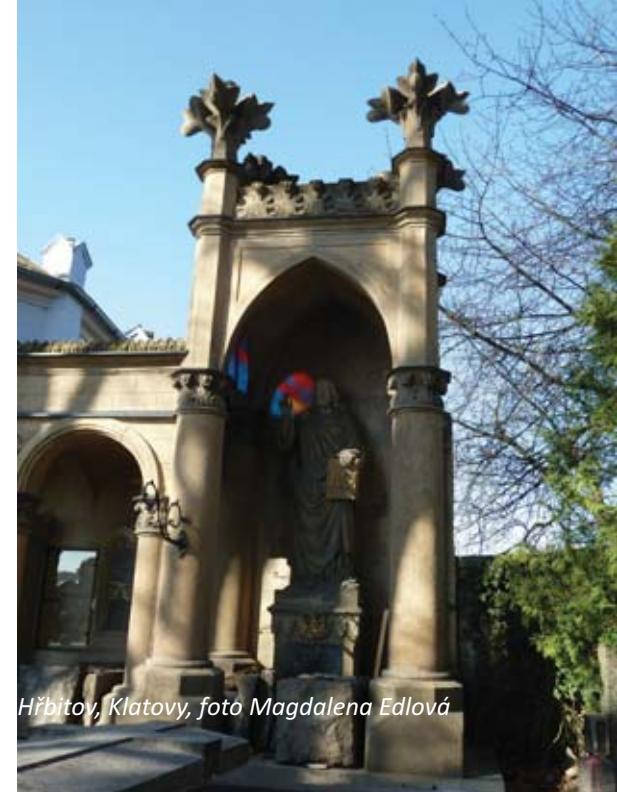
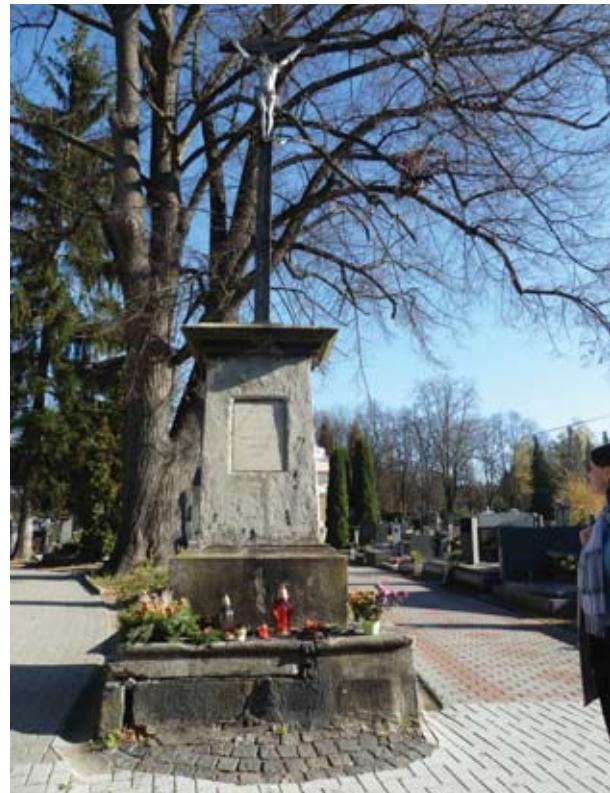

Ostrov Hvar, Chorvatsko, foto Magdalena Edlová

96

97

Hřbitovy, Klatovy, foto Magdalena Edlová

98

Golders Green Crematorium, Londýn, foto Magdalena Edlová

99

Hřbitov v Pivoni, foto Magdalena Edlová

Olšanské hřbitovy, Praha, foto Magdalena Edlová

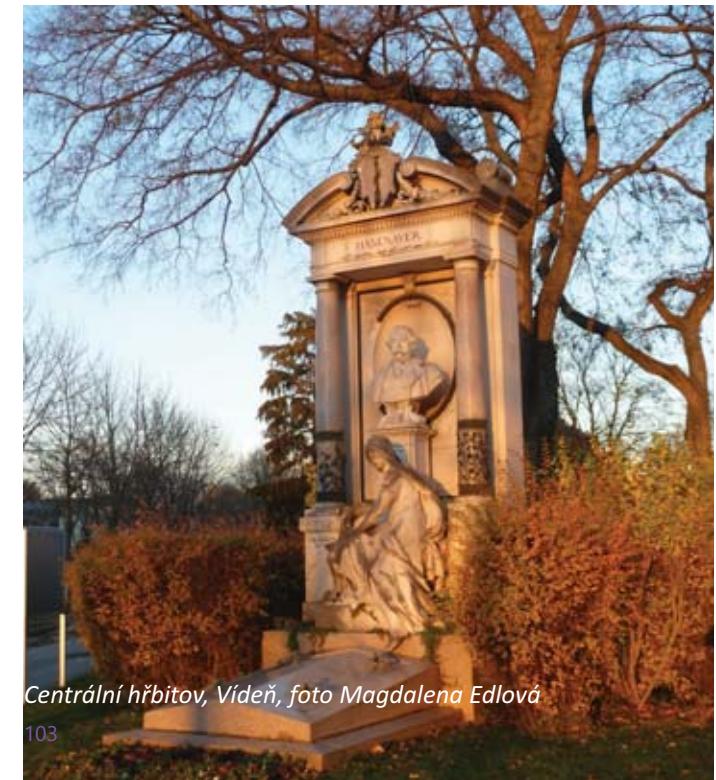
100

101

Sankt Marx, Vídeň, foto Magdalena Edlová

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Magdalena Edlová

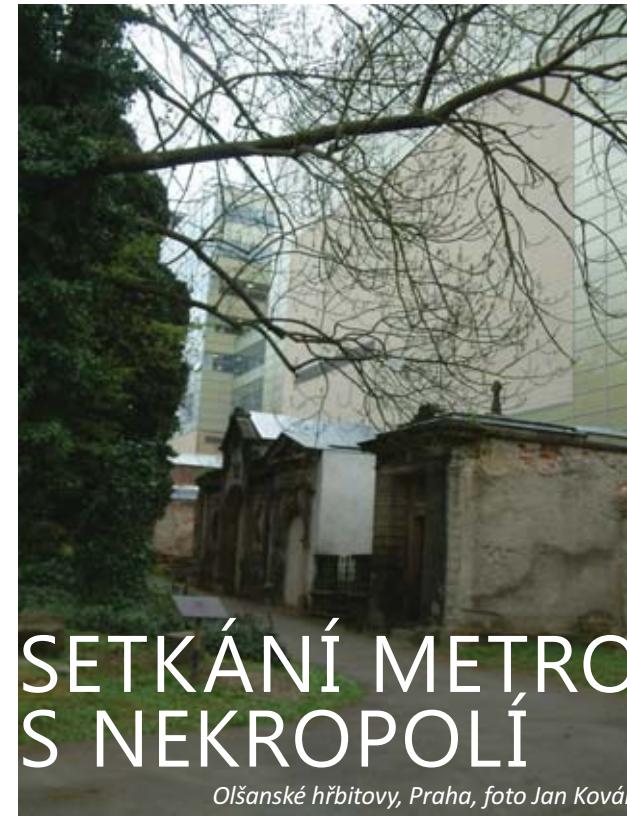

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Jan Kovář

Olšanské hřbitovy, Praha, foto Jan Kovář

SETKÁNÍ METROPOLE S NEKROPOLÍ

Olšanské hřbitovy, Praha, foto Jan Kovář

Hřbitov, Dáblice, Praha, foto Jan Kovář

Centrální hřbitov, Vídeň, foto Jan Kovář

Hřbitov Ďáblice, Praha, foto Jan Kovář

Schwarzenberská knížecí hrobka, Domanín u Třeboně,
foto Jitka Kubíčková

108

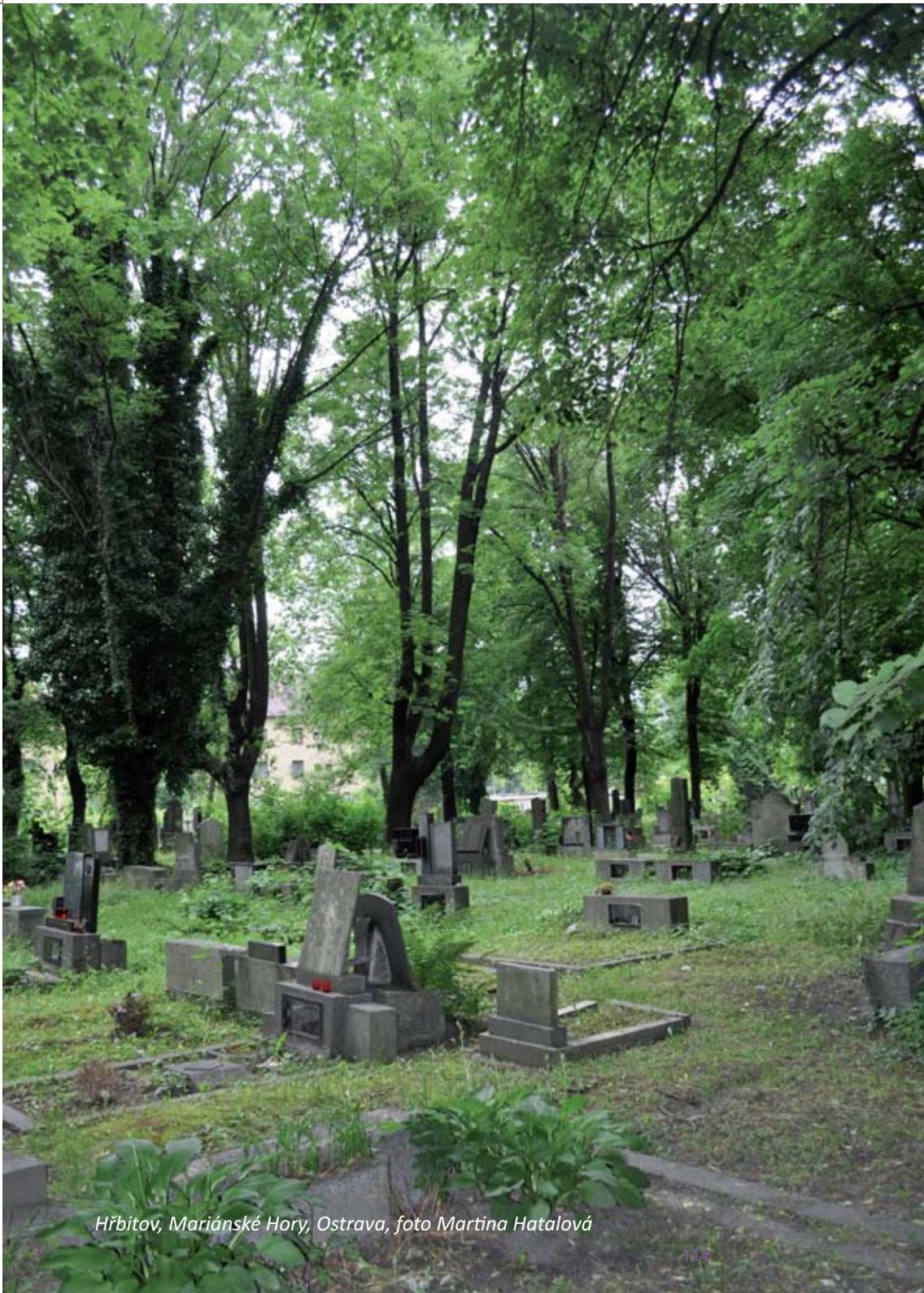

Schwarzenberská knížecí hrobka, Domanín u Třeboně, foto Jitka Kubíčková
109

Hřbitov, Salzburg, foto Martina Peřinková

Hřbitov, Mariánské Hory, Ostrava, foto Martina Hatalová

ATELIÉROVÁ TVORBA STUDENTŮ - KONVERZE HŘBITOVA

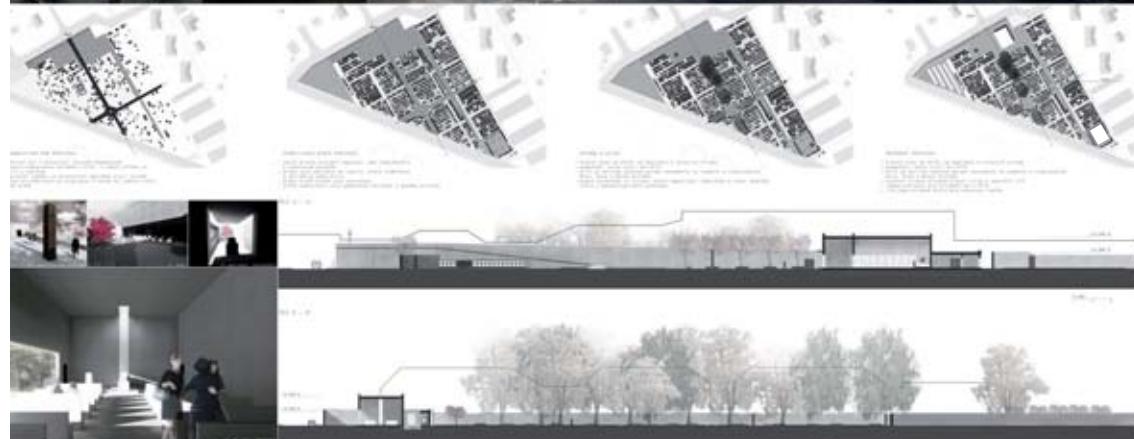
V pořadí třetím ateliérem architektury magisterského studijního programu Architektury a stavitelství na Vysoké škole báňské – Technické univerzitě Ostrava v akademickém roce 2011/2012 bylo vypracování semestrální práce na téma obnova hřbitova v Mariánských Horách. Lokalita byla doporučena představiteli městského obvodu Mariánské Hory na revitalizaci a znovuuzlenění náplně v současnosti problémové oblasti zmíněného městského obvodu. Hřbitov byl založen v roce 1903 na původně obdélníkovém půdorysu. Hřbitov byl rozdělen do několika částí pro osoby katolického i jiného vyznání. V roce 1906 byl postaven vstupní portál a současně i hřbitovní budovy márnice, pitevna, kaple a byt hrobníka. Během 60. let 20. století došlo k prvnímu významnějšímu zásahu do hřbitovních prostor. Bylo rozhodnuto o likvidaci části hřbitova z důvodu potřeby prostoru pro výstavbu jednoho ze závodů Vítkovických železáren. Likvidační práce započaly jakýsi kolotoč exhumací a následného znovupohřbívání. Současně s likvidací byly zbourány původní hřbitovní budovy a oplocení. Změny prodělala i půdorysná forma, která z původního obdélníkového tvaru dostala podobu trojúhelníkovou. V 70. letech byl vydán zákaz pohřbívání do země, dnes hřbitov tedy patří mezi mrtvé hřbitovy a je v současné době zanedbaný. Velké množství náhrobků je poničených a na hřbitově chybí komunikační systém. Důležitou součástí hřbitova je mramorový kříž, jenž stál původně ve středu obdélníkového půdorysu. Na hřbitov se vstupuje ze severozápadní strany. V blízkosti vstupu je provizorní budka se zázemím správce a dále se zde nachází fontána – nádrž s vodou a památník obětem nacismu. Studenti během analytické fáze práce vyhodnotili nejvýraznější problémy a největší negativa území od všeobecných problémů po konkrétní detaily. Sociálně vyloučená lokalita se vytvořila na okraji Mariánských Hor mezi rušnými dopravními komunikacemi ulice Železárenské a ulice 28. října. Všechny návrhy řeší i vážnou absenci parkoviště. Hřbitov a jeho bezprostřední okolí je zatížen znečištěním ovzduším z přiléhající silnice

Současná situace hřbitova: alej, ortofoto mapa, stromy zarostlé břečťanem, zanedbané hroby

I. třídy a z Vítkovických železáren, problémové jsou výhledy na sousedící průmyslový areál, hlučnost komunikace přiléhající k diagonální hranici hřbitova, přítomnost nevhledných a neudržovaných hromadných garází a bydlení sociálně slabých přiléhající ze severovýchodní strany, což znehodnocuje stávající pietní místo. Do projektu obnovy hřbitova byla zapojena i parcela na severozápadní hranici, na které se nachází dnes již nefunkční kamenictví a dále 4 garáže, které by muselo město vykoupit od soukromého vlastníka. Součástí vstupních dat je i dendrologický průzkum. Na pozemku se nachází množství vzrostlých starých a zdravých stromů, jež jsou v intravilánu poměrně vzácné. Práce se stromy a křovinami, kácení a výsadba jsou důležitou součástí návrhu všech studentů.

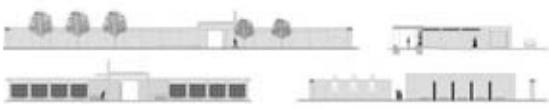
Pracovní název projektu studentů ateliéru byl humanizace hřbitova. Vedoucí ateliéru byl prof. Ing. arch. Petr Hruša, konzultace zajišťovaly doc. Ing Martina Peřinková, Ph.D., a Ing. Arch. Klára Frolíková Palánová, Ph.D. Do problematiky nekropolí, tradičních způsobů pohřbívání i novodobých trendů v pohřebnictví uvedl Ing. arch. Jan Kovář, který seznámil studenty v rámci přednášky o historickém vývoji pohřbívání, o typech hřbitovů i se základními pojmy ze zákona o pohřebnictví a nakonec uvedl i zásadní typologické požadavky na návrh a pro provoz a údržbu smutečních síní. Součástí zadání bylo vyprojektovat smuteční síň, vytvořit zázemí pro údržbu a obsluhu hřbitova a nově navrhnut kolumbária, aby mohlo pietní místo opět ožít. V části práce zabývající se landscapem měli studenti navrhnout a rozmístit mobiliář, informační systém, nové kompoziční schéma a skladbu zeleně. Každý student si vytvořil vlastní koncept a na jeho základě přistupoval k zadané problematice. Studentům byla ponechána volnost, aby sami našli odpovědi na otázky, jakým druhem prostoru by se hřbitovy měly stát. Práce byly zpracovány vnímavě a s ohledem na emocionální stránku tématu. V průběhu semestru vznikly originální projekty. Studenti osobitým způsobem zpracovali zadané téma.

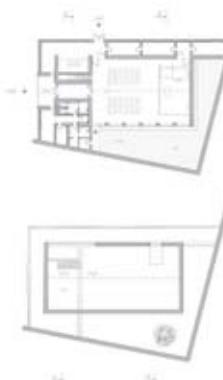
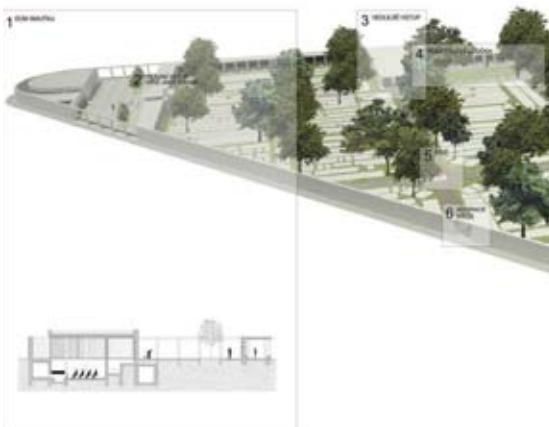
HŘBITOV SE SMUTEČNÍ SÍŇÍ / Lukáš Cimprich

Hřbitov prošel v minulosti mnohými vývojovými etapami. Jeho vznik se datuje do roku 1903, kdy začátky pohřbívání nebyly vůbec jednoduché. K tělům zesnulých se přistupovalo individuálně, každé mělo jasně vymezený prostor k pohřbení podle toho, zda (ne)byl člověk v minulosti bezvěrec, sebevrah či umrel jako nepokřtěné dítě. Jak je všeobecně známo, hřbitov je místem posledního rozloučení a následného odpočinku mrtvých. Takové místo si tedy zaslouží odpovídající nejen vizuální, ale i funkční podobu. Proto se návrh zabývá rehabilitací pohřebního areálu, uctěním minulosti. V porovnání s městskou krajinou je hřbitov zpustošený, šedivým místem, které neoslní ani svojí funkčností. Areál hřbitova v sobě ukryvá silný náboj, má své specifické genius loci, jenž je potřeba vyzdvihnout a ukázat, že i smuteční místo může působit příjemně nejen lidskému oku, ale i duši. Smyslem projektu bylo akcentovat zajímavá zákoutí a významné prvky hřbitova, tudiž ani smuteční síň nesměla být opomenuta. Je řešena tak, aby odpovídala standardům současného pohřbívání a obřadům s tím spojených. Jelikož vedení města do budoucnosti již dále neuvažuje s pohřbíváním do země, bylo nezbytné nutné zřízení kolumbárií. V prostorách nechybí ani mobiliář, pamětní deska se jmény exhumovaných těl. Aby areál hřbitova působil uvolněně, je vysázen adekvátní vzrostlou zelení a zkrášlen kašnou. Avšak za stěžejní prvek pokládejme kříž. Tvoří dominantu, záhytný bod pro okolní pozorovatele, maják na souši, který pro snazší navigaci vyzařuje místo světelých paprsků duchovní energii. Současný kříž je vztyčen na vývýšeném místě, dostupný oku každého kolemjdoucího a je reminiscencí na kříž z minulých let.

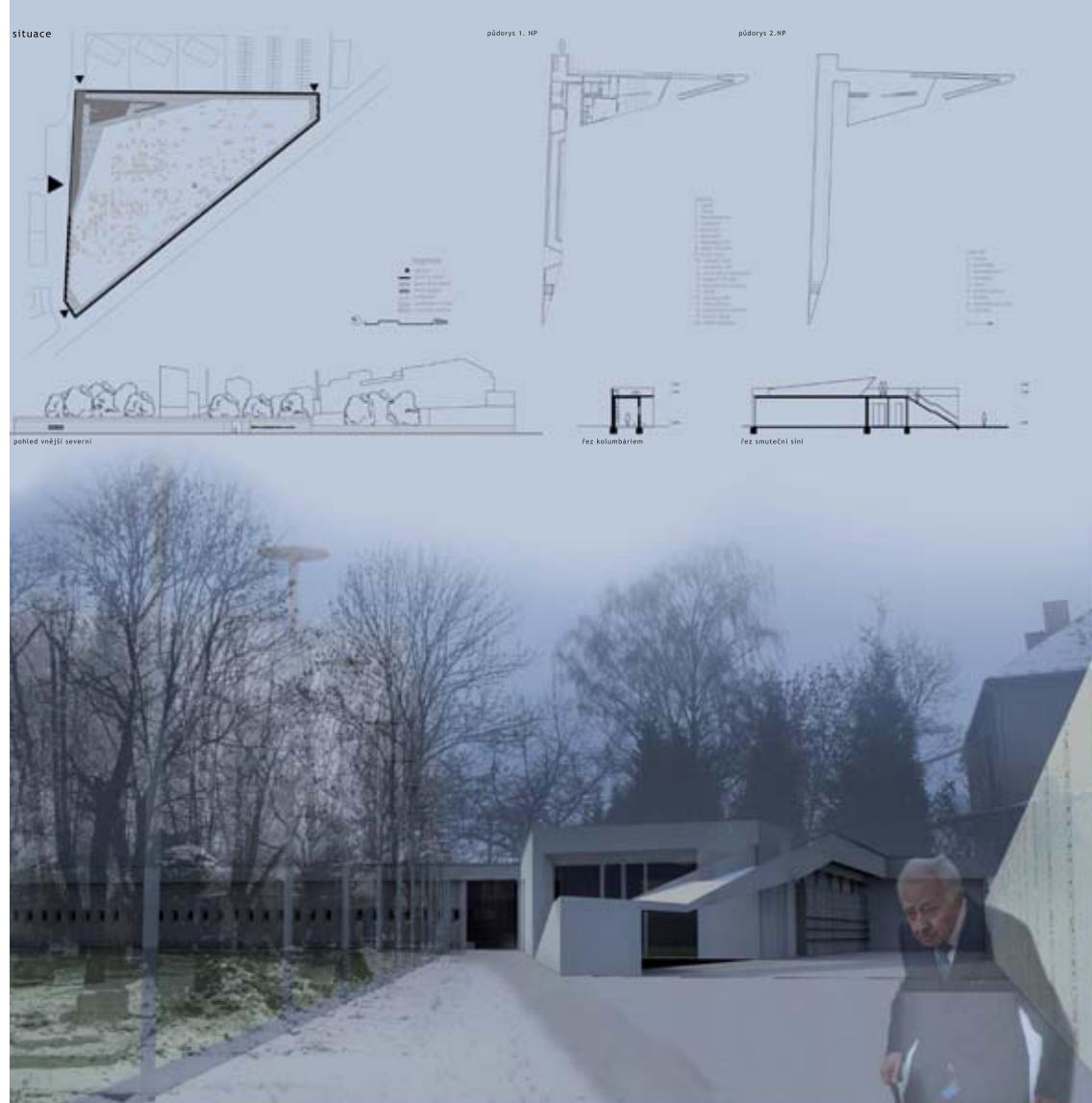

PRIMÁŘNÍ POŽADUJENÍ BYLO VYTVOŘIT NA PRVNĚNEBOUZUNÉM HŘBITOVĚ KOLUMBÁRIUM. HŘBITOV JE V TĚSÉM KONTAKTU S HŘBITOVEM VÍTKOVIC A ZA NIM S SOUDNÍ KOMERČNÍ ZEDEK. VÝSTAVBA KOLUMBÁRIU MĚL PŘEDSTAVIT VÝHODY PRO CELÝ HŘBITOV A VYTVOŘIT "OÁZU" KTEROU VŠECDEM PŘEDSTAVUJE POSLEDNÍHO ODPOČINKU A MÍSTO PIETY A ÚTECHY PRO POZŮSTALÉ. PREDSTAVENÝ SE STALA 3,3 M VYSOKÁ ZEĎ Z BETONU, JEŽ HŘBITOV OBEKLÍPLA A ISZOLOVALA. KOLUMBÁRIUM HLAVNÍ A BODEJSI VSTUPU, DĚLEJÍC HŘBITOVU A ZÁZEMÍ SPRÁVCE JEDNU JEDINOU CELESTVOST. HŘBITOV JE NAMÍŘEN NA SMUTEČNÁM HŘBITOVĚ VÍTKOVIC, V MÍSTĚ PRODL尤ENÉ ULIČKY, JEŽ JE NA MÍSTĚ PŘEDCHOZÍ ULIČKY, JEŽ BYLA VYBRODNĚNA A VYBRODNĚNA. HŘBITOV A HŘBITOV SE TAK STÁVÁ SOUČÁTI LURBAMI ENTITY NA SEVER OD VÝTRONIC. Z MĚSTSKA DENERGOGICKÉHO JE HŘBITOV S KLASICKÝM STATNÝM STŘECHY, KTERÉ JEDNU V INTRAVILÁNU MĚST MALO VDEJ. V MĚSTSKÝCH MĚSTECH JE ALÉ PONĚKT MÍST, KDE BY BYLO MOŽNO VYBUDOVAT KOLUMBÁRIUM. VÝHODA TAKOVÉHOTO ŘEŠENÍ VÝSTAVBY HŘBITOVU LZE VYJÁDŘIT EKONOMIČNÍM PŘÍPADY A VYRAZENÝ NOVÉ SŘEVINY V ZAPADNÍ ČÁSTI HŘBITOVU. TECHNICKÉ VÝHODY HŘBITOVU LZE VYJÁDŘIT NA KOLUMBÁRIU, METRÓMA, DLAŽBĚ A TRÁVĚ, NA HŘBITOVU UTRÁNKU, TOSA SCHŘÁDKU PRÁK A LÍMEK. TESY MÍST VÝROZVÝCH MĚST, UVEŘÍTENÝ V UVEŘÍTĚ A V PREDSTAVU HŘBITOVU, HUJEM KOMUNIKACE, ZDOLBALITÉ, OSTRÝ MÍSTO EXTRAVAGANZE, NA NAMĚSTI SE PLÁNUJÍ KOMUNACE, METRÓMA, DLAŽBĚ A TRÁVĚ, NA HŘBITOVU UTRÁNKU, TOSA SCHŘÁDKU PRÁK A LÍMEK.

KAPLE A AGAPE / Martin Machů

Hřbitov sousedí s areálem Vítkovic na jižní straně, měl původně obdélníkový půdorys. Ten narušila výstavba ulice Železárenské v 70. letech. Hřbitov tak nabyl dnešní trojúhelníkové podoby. Ulice Železárenská má do budoucna nabýt na významu – je třeba počítat s nárůstem automobilové dopravy a s tím spojenými negativními vlivy. Hřbitov dále sousedí s domy bývalých dělnických kolonií, zástavbou rodinných domů, skladových a výrobních objektů. Hřbitov se nachází v těsné blízkosti centra Mariánských Hor, je z něj dobře dostupný. V blízkosti vede jedna z hlavních městských tepen – ulice 28. října. Z hlediska sociálního jde o vyloučenou oblast s častým výskytem krádeží a vandalismu. Cílem bylo eliminovat rušivé jevy okolí a vytvořit oázu klidu, důstojné prostředí posledního odpočinku a místo piet a útechy pro pozůstalé. Současně jsem se snažil navrátit hřbitovu ztracenou celistvost, jednotu a ukončenosť. Hřbitov má opět jasné čitelný charakter. Prostředkem se stala 3,3 m vysoká zeď z betonu, jež hřbitov obklopila a izolovala. Kolumbárium, hlavní a vedlejší vstupy, dům smutku a zázemí správce jsou součástí zdi. Celistvost hřbitova je narušena smutečním náměstím, které vzniklo v místě prodloužení ulice Tilschové. Je na něm hlavní vstup na hřbitov a do domu smutku. Je volně průchozí a hřbitov se tak stává součástí urbánní entity na sever od Vítkovic. Nově vzniklé kolumbárium má 1200 schránek po 4 místech. Vznikne tedy rezerva na dalších 50 let. Byly odstraněny stromy, čímž došlo k prosvětlení hřbitova. Na západní straně byly vysazeny stromy nové.

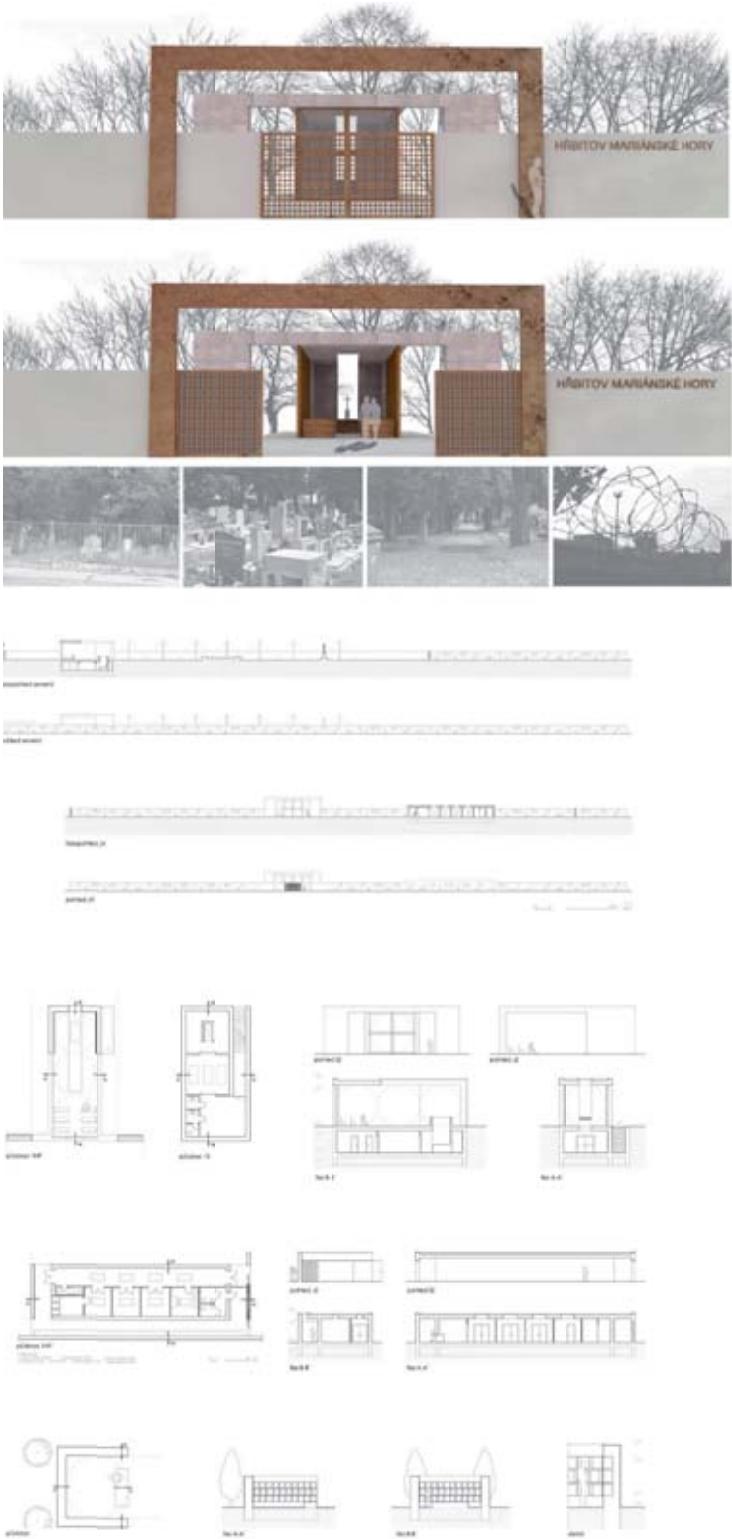
122

REVITALIZACE HŘBITOVA / Lenka Kolarčíková

Návrhem architektonicky vyváženého prostředí bych chtěla dodat impulz k znovunalezení zapomenuté nekropole. Revitalizace (z latinského re-, znovu, a vitalis – životný, obnovení, oživení) mrtvého hřbitova v Mariánských Horách spočívala ve vytvoření poloveřejného prostoru za zdí. V prvním plánu návrhu je zásadní vymezení pevné hranice pietního prostoru, tvrdé oddělení a odstínění rušné komunikace pomocí hřbitovní zdi. Prostor bude obehnán masivní vzpomínkovou hřbitovní čestnou zdí z kompozitního materiálu z rozdracených neudržovaných náhrobků a obrub. Jména zesnulých budou vytěsána po obvodu zdi. Ve druhém plánu vytvoření pietního okruhu, chodníku kolem vnitřní hranice hřbitova, kde budou umístěny lavičky k rozjímaní. Prostor bude sepnut a uvnitř objektem smuteční síně a blokem kolumbárií. Studie zahrnuje obnovení původní aleje a na ni kolmé vedlejší komunikační osy. Hroby jsou usazeny v řádkovém systému a většina z nich není udržovaná a chátrá, návrh předpokládá postupné odstranění klasických hrobů. Hřbitovní park bude mít charakter udržovaného intenzivního trávníku, vybaveného parkovým mobiliářem. Záměrem bylo vytvoření průhledů a pohledů uvnitř hřbitova pomocí umístění umělecky komponovaných útvarů malokapacitních akcentů kolumbárií. Původní systém chodníků a uliček ustoupil a byl proměněn v kontinuální prostranství s náhrobky prorůstajícími trávníkem. Pomalá transformace v pietní loučku dá vzniknout přívětivě romanticky poetickému místu.

123

HŘBITOV MARIÁNSKÉ HORY A HULVÁKY / Martina Hatalová

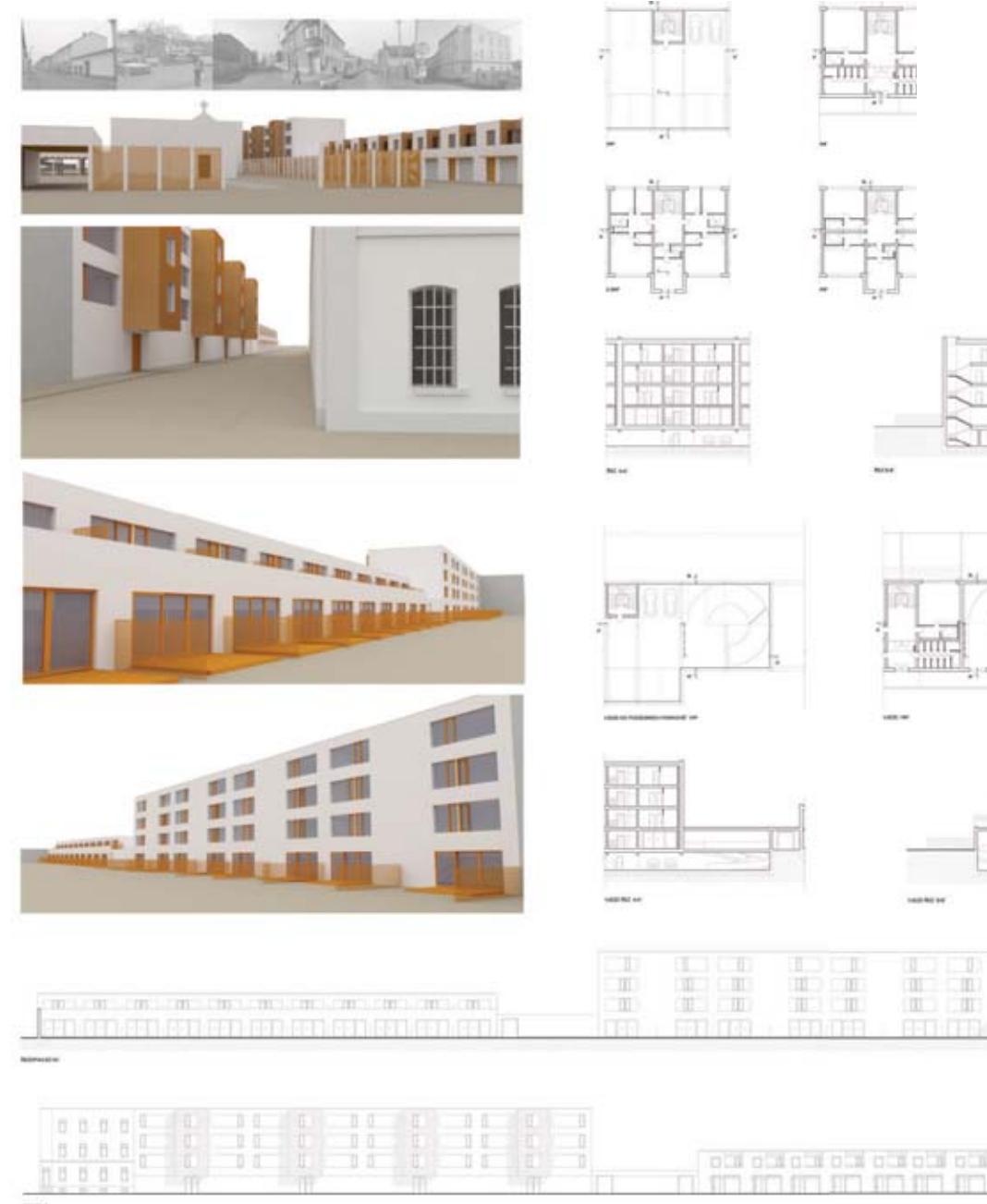
Pozemek řešený v rámci semestrální práce se nachází v městské části Ostrava – Mariánské Hory. Tato lokalita se vyznačuje vysokou ekologickou a sociální zátěží způsobenou sousedstvím pietního prostoru, těžkého průmyslu a obytných ploch. Stávající nekropole je obklopena ze všech stran problematickými oblastmi. Návrh spočívá v transformaci původní komunikační sítě, při respektování zachovalých hrobů a doplnění hluchých míst po odstranění zapomenutých hrobů o nově navržená kolumbária. Hlavní komunikační osa byla doplněna o pietní pavilon a vodní prvek v podobě lineárního bazénku situovaného na ose mezi mramorovým křížem a pietním pavilonem. Stavba vychází z konceptu minimalizace prostoru potřebného k poslednímu rozloučení se zachováním důstojnosti. Objekt má otevřený charakter, je uzavíratelný pomocí mobilních prvků a lze jej využít i k odpočinku. Nově budou vybudovány chodníky k hrobům z rozrezných obrub opuštěných hrobů, chodníky mezi kolumbárii jsou navrženy jako mlatové cesty a nejfrekventovanější místa budou doplněna o kamenné desky plynule přecházející v celoplošnou kamennou dlažbu, volná prostranství budou osazena květinovými kompozicemi. Návrh je protkán silnou tvarovou symbolikou, odstupňovanou dle významnosti prvků – kříž, křesťanský symbol víry je užit na významných prvcích a je zpracován z ušlechtileho trvanlivého materiálu, z bronzu. V projektu se objevuje leitmotiv vertikality jakožto nekonkretizovaného symbolu víry a v kombinaci se světem je ho užito na méně významných prvcích. Hřbitovní zed' je navržena z pohledového betonu s vertikálním dekorem rýh. Rýhy jsou navrženy tak, aby zajišťovaly dostatečnou ochranu proti hluku, avšak propouštěly zvědavé pohledy kolemjdoucích a sluneční paprsky.

Studentka na projekt revitalizace hřbitova navázala diplomovou prací, kdy problematiku zadané oblasti řeší přesunutím průmyslových ploch sousedního areálu a nahrazením průmyslové náplně objektů sociálně humanitárním centrem a přidruženou výstavbou bytových domů. Uzavřenou kompozicí sociálního centra má v prvé řadě vytvořit klidový prostor vhodný pro bezpečné a nerušené trávení volných chvil. Půdorysná koncepcie vychází z půdorysu kláštera či řeckého gymnasionu. Ideou návrhu bylo vytvoření místa pro kultivaci mysli, duše a těla. Další diplomovou prací vypracovanou v návaznosti na projekt konverze hřbitova byla Kaple Agape Martina Machů. Do podřadné lokality lehkého průmyslu byl navržen liturgický prostor s cílem ozdravení celé oblasti z hlediska estetického, etického, duchovního a sociálního. Návrh bezprostředně navazuje na hřbitov Agape skládající se z kaple, volnočasového centra, azylového domu a zvoničky, znázorňuje přechod mezi architektonickým a urbanistickým řešením obnovy hřbitova a sousedních bytových kolonií. Celý areál Agape má ambice stát se místem rekreace, spočinutí, pozastavení, pomoci, duchovní opory nebo jen místem pro dětské hry.

126

127

Hřbitov, Bonifacio, Korsika, foto Martina Peřinková

ZÁVĚR

Hřbitov, Bonifacio, Korsika, foto Martina Peřinková

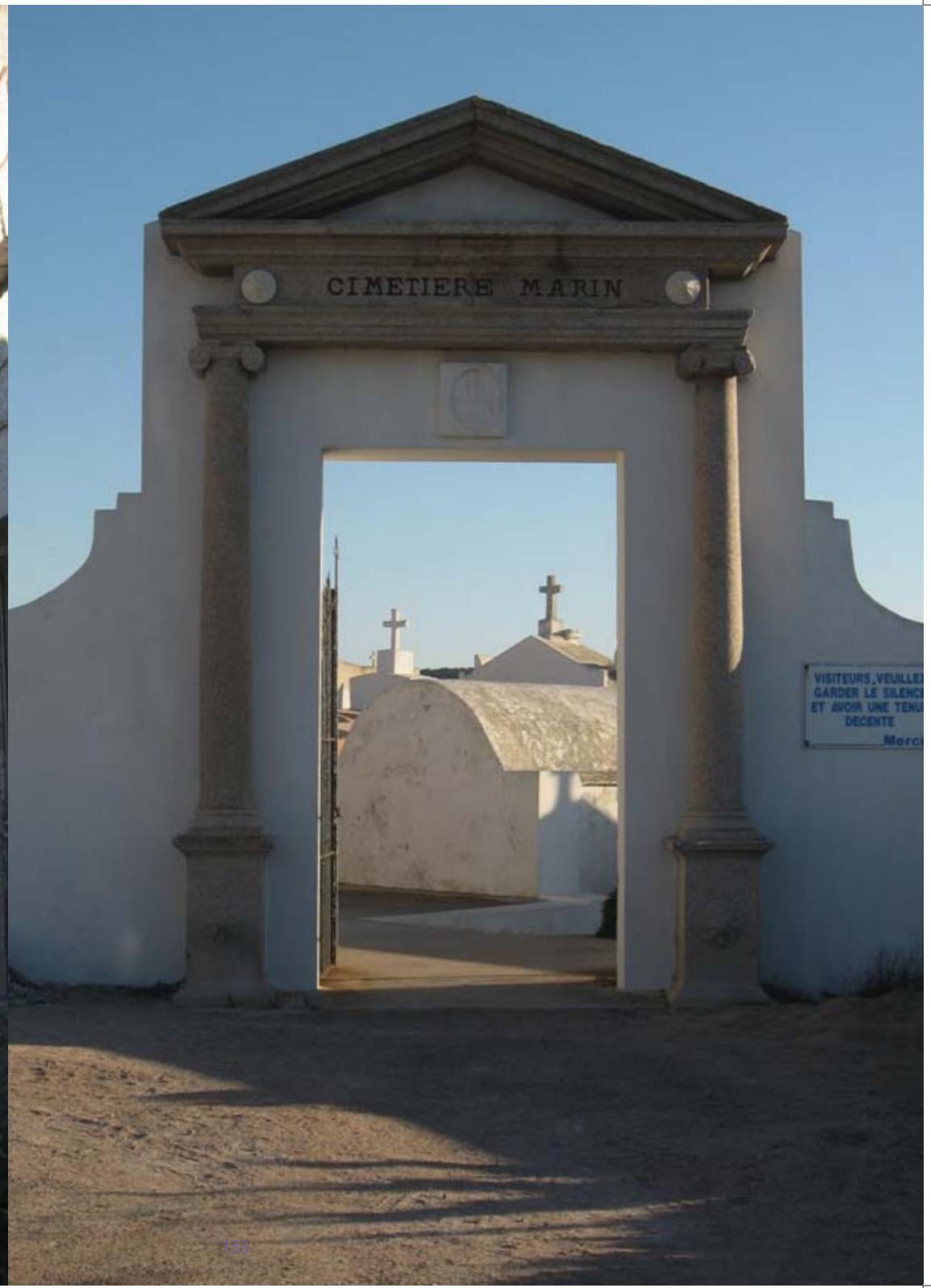
ZÁVĚR

„Pohřeb a hřbitov jsou věci, na které lidé nejméně v životě myslí a jen velmi neradi o nich mluví. A přece jsou to věci, které na světě nikoho neminou a s nimiž se každý jednou musí zabývat,” tato dodnes pravdivá slova napsal již v roce 1941 Jan Pauly v úvodu své publikace Hřbitovní a pohřební právo. Od té doby se v tomto ohledu nic zásadního nezměnilo. Pohřeb a hřbitov stále zůstávají věcmi, kterými se lidé zabývají až naposledy, pokud musí. Jsou vskutku „posledními věcmi člověka“. Nicméně mnohá povolání se jimi musí zabývat z pozice své profese - architekty, stavaře a studenty směřující do téhoto povolání nevyjímaje. Kromě dokonalého ovládnutí svého „řemesla“ by měli také pochopit tuto problematiku, její kontext a smysl, oprostit se od neopodstatněných mýtů a strachů, které vše, co se pojí se smrtí a pohřbíváním nezřídka obestírá. Projektování hřbitovů a dalších funerálních staveb je velkou profesionální výzvou. Stejně jako hroby a hřbitovy jsou hmatatelným důkazem touhy po nesmrtelnosti a překonání smrti na individuální a sociální úrovni, tak i kvalitní a krásné projekty mohou svému autorovi zaručit určitou „nesmrtelnost“. Je to prostor pro skvostnou a hodnotnou architekturu, kterou mohou obdivovat nejen současníci, ale i další generace. Hřbitovy by proto měly naplňovat nejen nároky technického a hygienického rázu, ale také rázu estetického. Kromě toho musí být respektovány další požadavky na veřejný sociální prostor. Nejen proto by měla být tato problematika adekvátně diskutována - bez strachu, bez zbytečné úzkosti a strachu, naopak - nanejvýš kompetentně a nadčasově. Lidé, kteří na hřbitovy budou přicházet, budou hodnotit jeho dílo několik desetiletí, století či tisíciletí. Je to možnost odvést dílo vskutku nesmrtelné, nebo naopak „zabít“ přirozený sociální prostor. Hřbitovy a ostatní funerální stavby představují velkou výzvu. Jsou místem, kde mnozí z nás spočinou. A také proto bychom hřbitovům a jejich projektování měli věnovat adekvátní pozornost – aby to byl prostor nejen funkční, ale v rámci možností i příjemný.

Hřbitov, Bonifacio, Korsika, foto Martina Peřinková

132

133

SUMMARY

When designing this publication, the authors set themselves the goal to rediscover the importance and nature of a cemetery. It is obvious that social demands do not promote this topic much and the generally accepted cult of youth is trying to displace the old age and death out of people's awareness.

At the same time, however, we can see that people more than ever before die at home and new organizations are formed that help families and their relatives face such a challenging situation. Death is again becoming a part of life for some of us and therefore, the exaggerated pessimism talking about ignorance of the death is not appropriate. On the contrary, the increasing tendency shows that the ability to reconcile with crossing the river of the loved ones seems to be absolutely essential for leading a fulfilling life. A funeral is, therefore, undisputed border on the path towards reconciliation, and thus it is good to talk about things like passing away and saying the last good bye loudly and devote our attention especially to cemeteries as places of extreme importance.

Since the authors of the book are mainly architects, they were primarily interested in this issue, especially in terms of the proper design of a cemetery, its redevelopment and other adjustments aiming first of all to a revival of the place and inclusion of the cemeteries located in the city centres to the social structure. The first chapter covers the concept of public space with clarification of what we can actually link with this term and how to reach the real meaning of the word.

It is not possible to process any similar subject without explaining the history of burying. It is quite surprising how complex and varied are the ways and perception of this process in a cultural context and nations of the world. Thus it is very enlightening to learn more concerning this topic, because different points of view and ways of solving this issue are largely liberating into a certain extent and calls for more tolerance, openness and reduces our natural worries.

Chapters Cemeteries at present, cemetery planning, designing and reconstruction of cemeteries and Tombstone Architecture are already quite pragmatically dealing with the practical side of the matter, as it is common for practising architects. Owing to many years of collecting materials on this topic, especially in the European context, it was possible to form an opinion on the possibility of designing and redevelopment of cemeteries leading to its wider openness and accessibility not only physical but especially human.

The conclusion of the book is devoted to student atelier works on the subject of redevelopment of the cemetery in Mariánské Hory Ostrava. The energy of young colleagues radiates from the projects and the taste and determination they began their task with assures us that this topic, although it is worn-out these days, it rather gives us hope to create new interesting public sites.

Hřbitov, Salzburg, foto Martina Peřinková

LITERATURA

- ARIES, P. *Dějiny smrti I.* Praha, ARGO, 2000a. ISBN 80-7203-286-0.
- ARIES, P. *Dějiny smrti II.* Praha, ARGO, 2000a. ISBN 80-7203-293-3.
- ARNHEIM, R. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye.* University of California Press, 2004. ISBN 978-0520243835.
- ATKINSON, R. *Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces.* *Urban Studies* 40 (9), 2003, ss. 1929-1843. ISSN 0042-0980.
- BANERJEE, T. The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Places. *APA Journal* [online]. 2001, roč. 67, č. 1, s. 9–24. Dostupné z: <https://chisineu.files.wordpress.com/2013/03/the-future-of-public-space.pdf>.
- BOUČEK, Z., Problematika současných hřbitovů, ÚHAM Ostrava 1976.
- CALHOUN, C., JUERGENSMAYER, Mark, VANANTWERPEN, Jonathan. *Rethinking Secularism.* Oxford University Press, 2011. ISBN 978-0-19-979667-0.
- CAMINADA, G. A., Místa nejsou tvořena jen tím, co vidíme. *Era21*, 2014, č. 3, s. 28–30. ISSN 1801-089X.
- DAVIES, D. J. *Stručné dějiny smrti.* Praha, Volvox Globator , 2007. ISBN: 978-80-7207-628-4.
- DOBEŠOVÁ, B. „Až umřu, zasaděte na mně jabloň.“ Environmentální a společenské přínosy přírodního pohřebnictví. Diplomová práce. Brno, FSS MU, 2012.
- DOBEŠOVÁ, B. Přírodní pohřebnictví. In Špatenková, N. a kol. O posledních vězech člověka. Praha: Galén, 2014.
- ELIAS, N. O osamělosti umírajících. Praha, Nakladatelství Franze Kafky, 1998. ISBN 80-85844-39-7.
- ELIÁŠ, V., KOTRLÝ, T. a kol. Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v České republice. Praha, Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-861-4.
- ENDLER, J., Příběhy brněnských hřbitovů. Brno, Nakl. Šimon Ryšavý, 2013. ISBN: 978-80-7354-078-4.
- GAUCHET, M. Odkouzlení světa. Dějiny náboženství jako věci veřejné. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-037-3.
- GORER, G. *The Pornography of Death.* In GORER, G. *Death, Grief, and Mourning in Contemporary Britain.* London, The Cresset Press, 1987.
- HAVELKA, M. Ke dvěma intencím procesu sekularizace v 19. a 20. století. *Lidé města*, 11, 2009, 3, s. 441–462.
- HOLL, S. *Paralaxa.* Brno: ERA, 2003. ISBN 80-86517-68-3.
- HRDLIČKA, J., GRAF, V., JURČÍK, J. Jak postupovat při kopání hrobů na veřejných pohřebištích. Ostrava, Sdružení pohřebnictví v ČR, 2007.
- HRDLIČKA, J. Rozptylová loučka. Ostrava, Sdružení pohřebnictví v ČR, 2002.
- HRDLIČKA, J. Vsypová loučka. Ostrava, Sdružení pohřebnictví v ČR, 2002.
- KADERÁVEK, F. Geometrie a umění v dobách minulých. Praha: Štenc, 1935.
- KAŠING, P., Ostravské hřbitovy aneb zahrady věčnosti nejsou vždy věčné, Ostrava 2009.
- KERRIGAN, M. *Historie smrti.* Praha, DEUS, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8.
- KAŠING, P. Ostravské hřbitovy aneb zahrady věčnosti nejsou vždy věčné. Ostrava, Repronis, 2009. ISBN 978-80-7329-228-7.
- KOTRLÝ, T. Pohřebnictví, právní zajištění piety a důstojnosti lidských pozůstatků a ostatků. Praha, Linde, 2013. ISBN 978-80-86131-95-5.
- KUNC, F. J. Od počátku až do skonání světa. Praha, Spolek Pieta, 1938.
- LAŠTŮVKA, P. Hřbitovy. Maturitní práce. Brno, SZAŠ, 1996.
- LAUDA, L. *Dějiny architektury.* Praha, Ústav pro pomůcky průmyslových a odborných škol, 1946.
- LOFLAND, I. Social Life in the Public Realm: a Review. *Journal of Contemporary Ethnography.* 17 (4), 1989, ss. 453-482. ISSN 0891-2416.
- LORENZ, K. Tak zvané zlo. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0264-0.
- MATĚJŮ, M. Město a veřejný prostor. *Český lid* 90 (3), 2003, ss. 225-228. ISSN 0009-0794.
- MOTYČKA, S. Využití komplexní propagační akce při řešení celospolečenských úkolů na příkladu společenské organizace. Diplomová práce, Praha, FŽ UK, 1990.
- MOŽNÝ, I. Moderní rodina (myty a skutečnost). Brno, Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- NAVRÁTILOVÁ, A. Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NEŠPOROVÁ, O. O smrti a pohřívání. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
- NEŠPOROVÁ, O. Na věčnost bez patosu. Pohřební rituály za komunismu a dnes. *Dějiny a současnost*, 2008, č. 11, s. 40–43. Zde uvedené údaje o počtech a formách pohřbů z roku 2008 byly aktualizovány v roce 2013 v rozhovoru s Jiřím Hanušem pro Lidové noviny: *Lidové noviny*, 2. 11. 2013.
- NEUFERT, E., *Navrhování staveb.* Praha, Consultinvest, Praha 1995. ISBN 80-

901486-6-6.

NORA, P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire', Representations 20(1), 1989, ss. 7-25.

OHLER, Norbert. Umírání a smrt ve středověku. Praha: H + H, 2001. ISBN 80-86022-69-2.

PAULY, J. Hřbitovní a pohřební právo. Praha, Č.A.T., 1941.

PILAŘOVÁ, H. Správa pohřebnictví. Diplomová práce. Brno, PF MU, 1998.

POJSL, M. Pohled do vývoje křesťanského pohřbívání. in špatenková, n. a kol. o posledních vězech člověka. Praha: Galén, 2014.

POSPĚCH, P. Městský veřejný prostor: interpretativní přístup. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 1, ss. 75- 100. ISSN 0038-0288.

PROJEKT slovenské architektury, Sepulkrální architektura, Bratislava 6/1992.

PŘIDALOVÁ, M. Proč je moderní smrt tabu? Sociologický časopis. 1998, s 3, ss. 347-361. ISSN 0038-0288.

SOUČEK, Z., Problematika současných hřbitovů, Ostrava 1976,

STEJSKAL, D., ŠEJVL, J. a kol. Pohřbívání a hřbitovy. Praha, Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-7357-680-6.

SVOBODA, H. Pokrokové formy při zakládání urnových hájů. Praha, SPŽ, 1974.

SYSLOVÁ, Š. Odpočívej v pokoji. Vztah Čechů k zemřelým a vizualizace hřbitovů. Diplomová práce, FSS MU, Brno, 2009.

ŠIKLOVÁ, J. Vyhoštěná smrt. Praha: Kalich, 2013. ISBN 978-80-7017-197-4.

ŠONSKÝ, D., ŘEHÁKOVÁ, I., BROBSKÝ, M., TVRZNÍK, Č., ŘEHÁK, M., Sadovnické úpravy pietních míst, Sborník přednášek VOŠZ a SZŠ Mělník, 1998.

ŠPATENKOVÁ, N. a kol. O posledních vězech člověka. Praha: Galén, 2014.

TAYLOR, C. Sekulární věk: Dilemata moderní společnosti. Praha: Filosofia, 2013. ISBN 978-80-7007-393-3.

TINKOVÁ, D. Profanace posvátna a odkouzlení světa. Rouhačství a svatokrádež mezi magickým světem tradiční Evropy a na prahu občanské společnosti. Lidé města, 5, 2003, 12, s. 13–49.

TINKOVÁ, D. Exodus zemřelých: Počátky medikalizace smrti v pozdně osvícenských Čechách. Sociální studia, 2011, ročník VIII, č. 2, ss. 35-56. ISSN 1214-813X.

UNWIN, S., Analysing Architecture. Routledge, 2009. ISBN 978-0415489287.

VANĚK, J., Květinová úprava hrobů. Chrudim, Nakladatelství zahradnické literatury, 1940.

VANOUŠEK, A., GRAMETBAUER, V. DVOŘÁKOVÁ, Z., NOVÁK, J. Olšany, jaké neznáme. Praha, Martin ve spolupráci se Správou pražských hřbitovů, 2004. ISBN 80-85955-28-8.

VEJROCH, V., Smuteční síně a hřbitovy, Středisko pro technický rozvoj Hradec Králové, 1997.

VIDO, R., Konec velkého vyprávění. Sekularizace v sociologické perspektivě. Brno: CDK, 2011. ISBN 978-80-7325-266-3.

VITRUVIUS, P. M., Deset knih o architektuře. Praha: Arista Books, 2010. ISBN 978-80-8641-058-6.

WORRINGER, W., Abstrakce a vcítění. Praha: Triáda, 2001. ISBN 80-86138-35-6. Zákon 122/2004Sb., o válečných hrobech, Zákon 256/2001Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů,

ERBEL, J. Veřejný prostor. *Atlas Transformace* [online]. c2008–2010. Dostupné z: <http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformace/html/v/verejny-prostor/1-verejny-prostor.html>.

Britská kremační společnost (*Cremation society of Great Britain – CSGB*). Údaje za rok 2013. Dostupné z: <http://www.cremation.org.uk/>.

Doporučené elektronické zdroje

Archiweb. c1997–2015. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/>.

Funeral Quartal. Dostupné z: <http://www.funeralq.cz/>.

Cesta domů. c2015. Dostupné z: <http://www.cestadomu.cz/>.

Ke kořenům: EcoFuneral trio. Dostupné z: <http://www.ke-korenem.cz/>.

Sdružení pohřebnictví v ČR. c2015. Dostupné z: <http://www.pohrebniictvi.cz/>.

Moje smrt. Dostupné z: <http://www.mojesmrt.cz/>.

Pohřebiště. Dostupné z: <http://www.pohrebiste.cz/>.

REJSTŘÍK JMENNÝ

Ariés, Philipe
Atkinson, Rita L.
Cimprich, Lukáš
Davies, Douglas James
Dobešová, Blanka

Elias, Norbert

Eliáš, Vojtěch

Erbel, Joanna

Frank, Johan Petr

Frolíková Palánová, Klára

Hatalová, Martina

Hrdlička, Jan

Hrůša, Petr

Josef II.

Kerrigan, Michael

Kolarčíková, Lenka

Kotrlý, Tomáš

Kovář, Jan

Lofland, Lyn

Machů, Martin

Matějů, Martin

Možný, Ivo

Nešporová, Olga

Nora, Pierre

Pauly, Jan

Peřinková, Martina

Pojsl, Miloslav

Pospěch, Pavel

Přidalová, Marie

Stejskal, David

Svoboda, Hynek

Syslová, Šárka

Šafářová, Vendula

Šejvl, Jaroslav

Špatenková, Naděžda
Šiler, Vladimír
Tinková, Daniela
Vaněk, Josef
Vejroch, Václav

Místa

Tádž Mahal..... 5
Praha, Slavín Vyšehrad..... 5
Paříž Pere Lachaise..... 5
Praha Olšany..... 8
Brno, Tyršův sad..... 19
Brno, park v Trnkově ulici..... 19
Brno, Líšeň..... 19
Brno, Husovice..... 19
Ostrava VŠB
Ostrava Mariánské hory

REJSTŘÍK POJMŮ

Design náhrobků 73
Dušičky 88
Dvojhroby 58
Eko-pohřeb 50
Epidemie 42
Extra muros 41
Friedwald 50
Funeral quartal 91
Funerální architektura 73
Funerální kultura 77
Hrobka
Hromadný hrob 42
Intra muros 41
Jednohroby 58
Katolické hřbitovy 90
Kostel 41
Kyberprostor 92
Kýč
Lesní hřbitov 51
Lesy vzpomínek 51
Manipulační kámen 64
Mrtvoly 42
Náboženství
Nekropole
Ochranné pásmo 57
Oplocení 57
Osvětlení
Památka zesnulých 88
Postsekulární paradigmá
Rozptyl 57
Sdružení pohřebnictví v ČR 91
Sdružení přátel žehu 91
Sekularizace
Smuteční síň 119

Správce hřbitova 57
Tlecí doba 57
Urnové hroby 58
Venia 91
Vsyp 57
Zelený pohřeb 50
Žeh 77

AUTORI

Ing. arch. Jan Kovář

Katedra architektury na FAST VŠB-TUO

jan.kovar@vsb.cz

Doc. Ing. Martina Peřinková, Ph.D.

Katedra architektury na FAST VŠB-TUO

martina.perinkova@vsb.cz

PhDr.Mgr. Naděžda Špatenková, Ph.D.

Katedra sociologie, andragogiky

a kulturní antropologie na FFUP

nadezda.spatenkova@upol.cz

kolektiv

MgA. Vendula Šafářová, Ph.D.

Katedra architektury na FAST VŠB-TUO

vendula.safarova@vsb.cz

ThLic. Vladimír Šiler, Dr.

Katedra filozofie na FF OU

vladimir.siler@osu.cz

Hřbitov, Salzburg, foto Martina Peřinková

Hřbitov jako veřejný prostor

Autoři Jan Kovář, Martina Peřinková, Naděžda Špatenková a kol.

Redakce a jazyková korektura Alena Sigmundová

Recenze PhDr. Martin Jemelka, Ph.D. & PhDr. Marie Šťastná, Ph.D.

Fotografie Magdalena Edlová, Jan Kovář, Jiří Špatenka, Martina Peřinková,

Jitka Kubíčková, Kamil Zezula, Martina Hatalová, Hana Bainarová,

Pavel Bainar, Táňa Kubíková

Grafická úprava Vendula Šafářová, infantka.org

Obálka fotografie Hřbitova v Salzburku od Martiny Peřinkové

Tisk xxx

Vydalo Nakladatelství Gasset ve spolupráci s VŠB - TU OSTRAVA

Vydání první, Praha 2014

Počet stran xxx

Náklad 300 ks

ISBN 978-80-87079-44-7